

SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁS ÉS VÁLASZJOG: A SAJTÓSZABADSÁG KORLÁTJA VAGY KITELJESÍTÉSE?

KOLTAY ANDRÁS
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

I. A sajtóhoz való hozzáférés jogi lehetőségei

A sajtóhoz való hozzáférés lehetőségeinek vizsgálata kényes kérdésekhez vezet minket. A sajtószabadság alapjogának tartalmából – a sajtó jogainak elismeréséből, biztosításából, és ezzel párhuzamosan, időnként ennek korlátjaként megjelenve a közönség érdekeinek felismeréséből – adódóan azonban nem eretnek a kérdésfelvetés, vajon ki és milyen mértékben részesülhet a sajtóhoz való közvetett vagy közvetlen hozzáférésekből, természetesen a tulajdonosokon és a sajtóban dolgozókon kívül? A hozzáférés az egyik alapvető kérdés, amely a demokratikus társadalmi rendben működő sajtó szerepével kapcsolatban felmerülhet. A tét nem kicsi: a két lehetséges pólus egyikének értelmében a közönség teljes kizárásával, mintegy a sajtó tagjai ‘zártkörű klubjának’ a privilégiuma lesz, hogy a sajtó tartalmát meghatározza (természetesen a szabályozás nyújtotta kereteken belül), a másik véglet ellenben a szerkesztési szabadság és a tulajdonjog súlyos akadályát képezve mintegy a közönség rendelkezésére bocsátaná a sajtót. A sajtószabadság értelmezésének sokféle lehetőségét jól mutatja, hogy mindkét felfogás megindokolható a szabadság nevében. Ha azonban a sajtó mindenfajta közösségi kontroll nélkül működik, és a ‘szakmaiság’ nevében igyekszik kizárni a kívülállókat, annak nemcsak a hitelvesztés lehet az eredménye, hanem az ellenőrzés, elszámoltathatóság lehetőségei is beszűkülnek, és a közérdekű kötelezettségek teljesítése is elmaradhat.

Az igazságra ezúttal is valahol a két végpont között lelhetünk rá. Denis McQuail szerint: „minél nagyobb a média által ellenőrzött kör [...], annál kisebb (korlátozottabb) a társadalom közvetlen hozzáférési lehetősége. Azaz: a médiaautonómia [...] és a társadalmi ellenőrzés között *sui generis* konfliktus létezik, így a hozzáférés óhatatlanul csataterré válik.”¹

¹ DENIS MCQUAIL: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Osiris, 2003. 250.

A hozzáférés biztosítása kétséget kizáróan a magántulajdon korlátozásával valósulhat csak meg.² A korlátozásnak azonban alapos indoka van: az elsők között Jerome Barron által hangsúlyozott ‘magáncenzúrával’ szembeni ellensúly biztosítása, amely a sajtó közérdekű feladatainak ellátását könnyíti meg.³ Ha ugyanis elismerjük a sajtószabadság negatív jellege mellett a pozitív jelleg létjogosultságát is, akkor a sajtó működésében bizonyos közérdekű előírások érvényesítésére nyílik lehetőség. Az európai felfogás nem is vitatja e korlátozások alkotmányosságát, a sajtó tartalomszabályozása és a hozzáférés bizonyos lehetőségeinek megteremtése az európai médiaszabályozásban magától értendő, evidenciaként kerül elfogadásra. A vita az új médiumok térnyerése következtében legfeljebb a régi, megcsontosodott alapelvek kiterjesztési lehetőségei körül forog. Ezzel szemben az amerikai felfogás óvakodik a sajtószabadságba való külső behatolástól, de a hozzáférés bizonyos formáit jogosnak ismeri el, vagy legalábbis ismerte el korábban.

A hozzáférés joga által ugyan kétségtelenül – a magántulajdont is korlátozó – előnyhöz jut valamely, a sajtón kívül álló személy, de ez az előny a demokratikus felfogás értelmében meg is illeti. A sajtószabadság gyakorlásának lehetősége ugyanis nem korlátozódhat azon kevesekre, akik a sajtóban döntési helyzetben vannak: bár senki nem követelhet *általában véve* jogot arra nézvést, hogy mondandóját sokan meghallgassák, az tömegekhez juthasson el, a szűk körben biztosított hozzáférési jog mégis hordoz bizonyos olyan – vitathatatlanul demokratikus – sajátosságot, amely az állampolgárok közötti *egyenlőség* elvének tiszteletben tartására, illetve gyakorlati alkalmazására irányul. Ennek legfőbb következménye a közlés hatékonyságának növelése, amely a hozzáférési jog gyakorlásának szigorú feltételei által megszabott keretben valósul meg. Nehéz lenne sajtószabadságról beszélni, ha az egyén mindig, minden körülmények között ki lenne zárva a jog gyakorlásának *tényleges* lehetőségéből.⁴ A közlés hatékonyságához való általános jog persze nem létezik, és a mindenkori közönséget megilleti az „oda nem figyelés joga”.⁵ Az efféle szűk körű kiegyenlítés ugyanakkor a közönség javát is szolgálja, amely a hozzáférés lehetősége által maga is többféle álláspont megismerésére kap nagyobb lehetőséget.

A hozzáférés azonban jóval súlyosabb beavatkozás, mint a – kiegyensúlyozottságot, pluralizmust, műsorkvótákat stb. előíró – tartalomszabályozás, hiszen a műsorszolgáltató, a szerkesztési döntéseket hozó fél választási szabadsága a hozzáférés esetében, a jog által érintett területen gyakorlatilag megszűnik: az előírt feltételek teljesülése esetén kötelező számára bizonyos konkrét személyek vagy szervezetek számára saját műsoridejében vagy újsága lapjain megjelenést biztosítani. A sajtószabadság semmiféle demokratikus felfogása nem indokolhatja a hozzáférési jog *általános* elismeré-

² CASS R. SUNSTEIN: *Democracy and the problem of free speech*. New York: Free Press, 1995 (2. kiadás). 50–51., 103–105.

³ JEROME A. BARRON: Access to the press – A new First Amendment right. *Harvard Law Review*, 1967. 1678.

⁴ Ezt a kaliforniai Legfelső Bíróság is elismerte egy ítéletében, ld. *Wollam v. City of Palm Springs* 59 Cal. 2d 276, 284, 379 P.2d 481, 486 (1963).

⁵ WOJCIECH SADURSKI: *Freedom of speech and its limits*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1999. 73–86.

sét, mert ez a sajtószabadság integráns, meghatározó részének tekinthető szerkesztési szabadság teljes megszűnéséhez vezetne. A hozzáférés joga ezért soha nem lehet feltétel nélküli, senki nem követelheti a sajtóban való megjelenést, közzélése hatékonyságának növelését pusztán az őt is megillető sajtószabadságra hivatkozva (ezt a magától értetődő megállapítást a magyar Legfelsőbb Bíróság is kimondta egy olyan ügyben, ahol egy – egyébként fizetett – hirdetés közzétételét tagadta meg a sajtótermék, ld. BH 1999. 356). A hozzáférési jog elsősorban a sajtóban érvényesülő *pluralizmust* célozza, és csak másodlagosan teremt az egyének számára nyilvános fórumot.⁶

A hozzáférési jog bármiféle elismerésével szemben általában két komoly kritika kerül megfogalmazásra: egyfelől, a hozzáférés túlzott mértékben korlátozza a sajtószabadságot, mert ahhoz vezet, hogy az esetleges, nem kívánt következmények elkerülése érdekében a sajtó tartózkodni fog minden olyan tartalom közzétételétől, amely a hozzáférési jog működésbe lépését eredményezheti, másfelől, a hozzáférési jog gyakorlásáról való döntés szükségszerűen csak olyan adminisztratív döntéshozó szerv által történhet meg, amelyik képes lehet visszaélni döntéshozatali jogával, és elősegíteni az állam hangjának felerősödését a sajtóban, illetve visszaszorítani az állam részéről nem kívánatosnak minősülő nézetek megjelenését.⁷ Utóbbi érv számos más területre (fogyasztóvédelem, közszolgáltatások szabályozása stb.) is érvényes, ahol pedig nem merül fel különösebb aggály a szabályozással szemben. Az állami döntéshozatal bizonyos esetben a *szükséges rossznak* tekinthető, amelynek veszélyei megfelelően pontos szabályozás – még ha a hozzáférés és a tartalomszabályozás tekintetében teljes mértékben precíz általános szabályok eleve nem is állapíthatók meg –, valamint az annak alkalmazását elősegítő politikai kultúra megléte esetén a minimálisra csökkenthetők.

Ami pedig a sajtó öncenzúrájának érvét illeti, egyrészt a sajtó más eszközökkel rászorítható arra, hogy közéleti kérdésekkel is foglalkozzon, másrészt pedig a hozzáférés létjogosultságáról való döntésnél azt is vizsgálni kell, hogy mi az összesített mérleg eredménye: ha a hozzáférési jog többet segít a közvélemény tájékoztatásában, mint amennyit esetleg árt, akkor indokoltsága megállapítható. Empirikus tapasztalatok egyébként sem támasztják alá az öncenzúra létezését, a sajtó jelentős részének *depolitizáltsága* vélhetően egyéb szerkesztői megfontolásokból ered.

Monroe Price és Eric Barendt nyomán a hozzáférés eltérő módjait különböztethetjük meg⁸ alapvetően attól függően, hogy a hozzáférés közvetett vagy közvetlen-e. *Közvetett* hozzáférésről beszélünk az ún. *tulajdonosi hozzáférés* esetén, ami azt a jogot jelenti, hogy a törvény szerint bárki, szinte korlátozás nélkül válhat sajtótulajdonossá, alapíthat lapot, vagy hozhat létre televízió- illetve rádióadót – mivel azonban ez meglehetősen kevesek számára jelent valós lehetőséget, a hozzáférés e fajtáját

⁶ THOMAS GIBBONS: *Regulating the media*. London: Sweet & Maxwell, 1998. 32–34.

⁷ LEE C. BOLLINGER: *Images of a free press*. Chicago: University of Chicago Press, 1991. 111–112.

⁸ MONROE E. PRICE: An access taxonomy. In SAJÓ ANDRÁS – MONROE E. PRICE (szerk.): *Rights of access to the media*. Boston: Kluwer Law International, 1996. 5–22.; ERIC BARENDT: Access to the media in Western Europe. In SAJÓ ANDRÁS – MONROE E. PRICE (szerk.): *Rights of access to the media*. Boston: Kluwer Law International, 1996. 112–116.

közvetettnek tekinthetjük. Némi korlátozás azért mégiscsak létezik: bizonyos jellegű műsorszolgáltatásra (a földi frekvenciát használók esetében) csak pályázat útján nyerhető jogosultság, a monopóliumellenes szabályok pedig korlátozzák, hogy egy kézben hány és mekkora piaci részesedésű műsorszolgáltató, illetve újság lehet. A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései alapján a pályázattási rendszer, illetve az abban óhatatlanul szükséges mérlegelő döntés nem sérti a sajtószabadságot, az elbíráló szerv jogosult különböző, a tartalomra vonatkozó döntési szempontok meghatározására is.⁹ Közvetett hozzáférés számos egyéb módon is megvalósulhat: a médiumok közszolgálati kötelezettségei, illetve az abból fakadó, a kisebbségi igényekre is fókuszáló műsorszámok lehetőséget nyújtanak a tömegmédiából kiszoruló vélemények bemutatására. Az egyes műsorszolgáltatókat terhelő kötelező hírszolgáltatás, a reklámidő szabad megvásárlása (mely alól ki lehetnek zárva bizonyos csoportok, például az egyházak, vagy témák, például a politikai reklámok, de egyébként sem terheli a műsorszolgáltatót semmiféle kötelezettség a reklám közvetítésére), illetve a tartalomszabályozás által nyújtott egyéb lehetőségek (például a műsorkvóták) is a közvetett hozzáférés esélyét teremtik meg. Ez a hozzáférés azért közvetett, mert a műsorszolgáltató szabad döntésén múlik, hogy kötelezettségeinek a törvény szabta keretek között miként tesz eleget, tehát, hogy kit enged az egyes műsorokban megnyilvánulni.

A közvetett hozzáféréshez sorolhatjuk még az ún. *'must-carry'* szabályokat, amelyek alapján a kábeltélevíziós társaságoknak, illetve a digitális műsorelosztó rendszerek működtetőinek az általuk közvetített csatornák közé kötelezően fel kell venniük bizonyos műsorszolgáltatók műsorait. Ez a Magyarországon is létező kötelezettség elsősorban a földi frekvenciát használó adókat, illetve a közszolgálati, közösségi adókat védi, hiszen a kábeltévé-szolgáltatást igénybe vevők más úton általában nem lennének képesek ezen csatornák elérésére. Mind a közérdek, mind a földi frekvenciához nagy anyagi áldozatok árán jutó adók érdeke is azt diktálja, hogy műsoraikat a kábeltévé-szolgáltatók is közvetítsék. Ezt a fajta korlátozást még az Egyesült Államok Legfelső Bírósága is alkotmányosnak ismerte el a két Turner-ügy eredményeként.¹⁰ Az első ügy többségi indoklását író Kennedy bíró megállapította, hogy a kábelszolgáltatás alkotmányos korlátozására szélesebb körű lehetőség nyílik, mint a műsorszórás esetében, előbbi ugyanis nem kifejezetten a tartalomra irányul. Alaposan meg kell azonban vizsgálni, hogy a törvényi korlátozás valóban szükséges és indokolt-e. A második Turner-döntés e kérdésre adott igenlő választ. Cass Sunstein a Bíróság e döntését az Első Kiegészítés új, közösséggelvű felfogása egyfajta nyitányának, szinte forradalmi jelentőségűnek tekintette, hiszen a testület szűk többsége alkotmányosnak ismerte el a szigorúan tartalom-semleges, de közérdek alapján történő, a hozzáférést célzó korlátozást.¹¹

⁹ Sky Radio és mások k. Svájc (Application no. 46841/99), 2001. szeptember 27-i ítélet; Demuth k. Svájc (Application no. 38743/97), 2002. november 5-i ítélet.

¹⁰ Turner Broadcasting System v. FCC 512 US 622 (1994) és Turner Broadcasting System v. FCC 520 US 180 (1997).

¹¹ CASS R. SUNSTEIN: The First Amendment in cyberspace. *Yale Law Journal*, 1995. 1765–1781., különösen 1774.

A közvetlen hozzáférés csak jóval szűkebb körben lehetséges. Két olyan formája különíthető el, amelyek – a szerkesztési szabadságot korlátozva – közvetlenül jogosítják a közösség valamely tagját a sajtóban való megjelenésre. Az egyik, a válaszcikk, vagy a sajtó-helyreigazítás intézménye a jó hírnév, illetve egyes személyiségi jogok megsértése esetén biztosít kiigazítást, válaszlehetőséget a sérelmet szenvedett számára; e tanulmányban a továbbiakban általában egymás megfelelőiként használom e két kifejezést, annyi megszorítással, hogy míg sajtó-helyreigazításnak a hatályos Ptk.-ban szereplő rendelkezéseket nevezik, addig válaszcikként itthon e szabály kiterjesztési kísérlete, az ún. 'Lex Röpässy' híresült el. Ez azonban nem okozhat zavart az olvasó számára. (A nemzetközi egyezmények hiteles szövegei 'right of reply' néven ismerik a jogintézményt, ami magyarul szó szerint válaszcikknek fordítandó, ugyanakkor a hatályos helyreigazítás is ilyen, kötelezően alkalmazandó 'right of reply'-nak tekinthető.)

A másik, közvetlen módja a sajtóhoz való hozzáférésnek az ún. 'politikai' hozzáférés, ami általában választások és népszavazások idején illeti meg a jelölteket és az egyes politikai szervezeteket, amelyek hozzáférési joguk alapján bizonyos körben és mennyiségben, kedvezményes áron, vagy akár ellenérték nélkül is közzétehetik álláspontjukat az egyes, a törvényben meghatározott médiumokban. Választási, illetve szavazási időszakokon kívül azonban e jog nem él, sőt általában – Európában legalábbis – kategorikus tiltás van érvényben a politikai hirdetések sugárzására.

A közvetlen hozzáférés médián kívüli formáját képezik az Egyesült Államokban ún. 'common carrier'-nek nevezett szolgáltatások. E szolgáltatásokat igénybe véve bárki megnyilvánulhat, előre meghatározott ellenértékért cserébe. A szolgáltató kizárólag a technikai lehetőségeket biztosítja, nem végez szerkesztési munkát, és nem felel az esetlegesen jogsértő tartalmakért – ilyen 'common carrier' például a telefonhálózat. A modell értelmezhető a műsorszolgáltatók esetében is. Az USA-ban léteznek olyan adók, amelyekhez bizonyos összegért cserébe bárki hozzáférhet, és azokon bármilyen műsort közzétehet. Mivel azonban a médiumok esetében a műsoridő véges, csak az férhet hozzá e csatornához, aki másokat megelőzve műsoridőt tud vásárolni. Ez a modell – amely tehát a közvetlen hozzáférés legtisztább megnyilvánulásaként a londoni Hyde Park *Speaker's Corner*-je médiabéli megfelelőjének tekinthető – általában képtelen számottevő nézettség elérésére, de a hozzáférés joga nem is foglalja magába a figyelemhez való jogot, illetve a meghallgatás kötelezettségét (egy kisbbs, kábelen terjedő adókon Magyarországon is lehet/lehetett némi műsoridőt vásárolni, de ezek mégsem voltak szintiszta 'common carrier'-nek tekinthetők, tekintettel arra, hogy csak a műsoridő egy kisbbs részét értékesítették, általában előre meghatározott műfajú, ún. beszélgetős műsorok számára).

Az írott sajtóban a hozzáférés általában véve szűkebb, tartalomszabályozás nem érvényesül, a tulajdonosi hozzáférésen túl a hozzáférés egyetlen lehetősége a válaszcikk jog gyakorlása lehet. Többsen felvetették – a közérdek előmozdítása érdekében – annak szükségességét, hogy a hozzáférés jogát esetlegesen az írott sajtóra is kiterjesszék,¹² de a korlátozatlanosság elvének feladása az írott sajtó tekintetében nem tűnik valószínű fejleménynek a közeljövőben.

¹² RACHAEL CRAUFURD SMITH: *Broadcasting law and fundamental rights*. Oxford: Clarendon Press, 1997. 203.; ERIC BARENDT: *Freedom of speech*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2005². 449–450.

II. A sajtó-helyreigazítás és válaszjog mögött álló indokok

A közvetlen hozzáférést biztosító válaszjogot eredendően a *személyiség hatékonyabb védelmének szüksége* hívta elő. A megtámadott fél úgy védheti meg leghatékonyabban becsületét, jó hírnevét, ha alkalmat kap a válaszadásra, mégpedig lehetőleg ugyanazon közönség előtt, amely előtt az eredeti, sértő vagy hamis kijelentés is elhangzott. Ezt követeli meg a méltányosság és az igazságosság jogi alapelve. Ha a jogsértés a sajtóban történt, úgy a válasz is a sajtóban, mégpedig ugyanazon sajtótermékben kell, hogy megjelenjen. Ez persze nem garantálja a két közönség teljes azonosságát, de a lehetőségekhez képest a leoptimálisabb megoldást biztosítja. A válaszjog kiegészíti a rendelkezésre álló egyéb személyiségvédelmi eszközöket, a leggyakrabban alkalmazott kártérítéstől eltérően a jogsértés által megbomlott egyensúly valós helyreállítását szolgálja, magában foglalva a hamis állítások, sértő kifejezések cáfolatát, az igazság közzétételét, vélemények esetében pedig a szemben álló álláspont megismertetését. A legtöbb demokratikus államban csökkentett személyiségvédelmet élvező közéleti szereplők 'gyengített' joguk kiegészítésére lelhetnek a válaszjog által. Igaz ugyan, hogy a közszereplők könnyebben találják meg az utat a nyilvánossághoz, és válaszukat közzétehetik más sajtótermékben is, a megsérült személyiségi jog – persze korántsem tökéletes – orvoslásra azonban csak ugyanazon közönség előtt lehet.

A második érv a válaszjog mellett az alkalmazása következtében megvalósuló *szélesebb körű tájékoztatás*, általa megnyílik tehát a lehetőség a sajtó demokratikus feladatainak hatékonyabb ellátására. Az érv szerint immár háttérbe szorul a személyiség hatékonyabb védelme: a közönség joga válik elsődlegessé, az a jog, amelynek lényege a közösség sorsát érintő véleményekhez, eltérő nézetekhez való minél szélesebb hozzáférés. A sajtó ezen feladatának létét persze kevesen vitatják: a hozzáférést általában véve is ellenzők inkább azzal érvelnek, hogy a kívánatos, hatékonyabb információáramlás csak az állam beavatkozása nélkül, a szabad sajtópiacon képes megvalósulni. A magyar Alkotmánybíróság máig érvényesnek tekintett, sokszor idézett, általános érvényű megállapítása szerint „A sajtó szabadságát arra figyelemmel kell garantálnia az államnak, hogy a »sajtó« a véleményalkotáshoz szükséges információszerezésnek, a véleménynyilvánításnak és véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. [...] A véleménynyilvánításhoz való jog kitüntetett volta [...] annyiban vonatkozik a sajtó szabadságára, amennyiben az a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogát szolgálja (II./2. b. pont).”

Érdeemes e két érvet a válaszjog kritikáján keresztül is megsejtelni. Először is, számos szerző nem ismeri el – vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyja – a fentiekben említett második érvet, a szélesebb körű tájékoztatás válaszjog általi elérését.¹³ E negligálást általában nem támasztják alá megfelelő érvekkel, csak a következtetéssel szembesülünk: a válaszjog, illetve a hatályos sajtó-helyreigazítás kizárólag személyiségvédelmi eszköz; ebből pedig, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, számos fontos

¹³ HANÁK ANDRÁS: Meddig nyújtózkodhat a magyar szólásszabadság? *Fundamentum*, 2001/2.; GÁRDOS-OROSZ FRUZSINA: Észrevételek az új Polgári Törvénykönyv javaslatának a sajtó-helyreigazításra vonatkozó szabályaihoz. *Acta Humana*, 2007/3.

következtetés adódna – feltéve, hogy elfogadnánk a jogintézmény ‘egydimenziós’ jellegét.

A legáltalánosabb érvényű, felhangzó ellenérv szerint a válaszjog durva beavatkozás a sajtó szabadságába, ezért – legyen indoka bármily erős – megengedhetetlen. A sajtó olyasmit kényszerül közzétenni, ami nem a saját véleménye, ezáltal elvéve a helyet más anyagoktól, ezzel a *cenzúra egy bújtatott formáját* valósítja meg, ami anyagi és erkölcsi veszteséget is okoz a sajtónak. A beavatkozás közvetett eredménye pedig a ‘kényes’ tartalmú anyagok kényszerű, önkéntes elhagyása, azaz az öncenzúra lesz, megelőzve a jogi vitát és az esetleges költségek felmerülését. Ezáltal a sajtó feladatának tekintett nyílt vita éppen hogy korlátozást szenved, a válaszjog hatására kiszorulnak a sajtóból azok a témák, amelyeknek megítélése nem egységes. Így az éppen a kívánthoz képest ellenkező, a vitát ‘megdermesztő’ hatást [chilling effect] eredményez.

Az ellenérv szépséghibája, hogy szinte teljes egészében feltételezésekre épül. Igaz ugyan, hogy a válaszjog a sajtó jogainak, mozgásterének a korlátozását jelenti, de mindez a szabad szólás előmozdításának szándékával történik. Önmagában a válaszjog tehát nem tekinthető megengedhetetlen korlátozásnak. Elfogadásánál vagy elvetésénél azt kell figyelembe venni, mi az elérni kívánt hatás, és melyek az erre szolgáló eszközök.¹⁴

A sajtó nem saját véleményeként köteles közzétenni a választ, az jól elkülönítve, a sajtószerv saját véleményétől felismerhetően elválasztva jelenik meg. Igaz ugyan, hogy ezáltal ‘helyet foglal’, ott, ahol más vélemények jelenhetnének meg, és némi erkölcsi-anyagi kárt okozhat, de azért nehéz egyértelműen kijelenteni, hogy ezáltal a sajtó lehetősége véleménye kifejtésére bármiféle csorbát szenvedne, az elszenvedett kár (például a hirdetési felület csökkenése) pedig általános esetben nem lehet nagy mértékű.

Az öncenzúra rémképe szintén nehezen festhető fel valószerűen. A sajtó példányszámát, nézettségét éppenséggel még növelheti is, ha a korábbinál szélesebb körben számol be a közösséget érintő eseményekről, vitákról.¹⁵ Nehéz úgy tájékozódni, ha egyszerre több napilapot, közéleti televíziós vitaműsort is figyelemmel kell követni ahhoz, hogy a szemben álló nézeteket megismerhessük. A válasz közlése nem bénítja meg a sajtót, sőt inkább szélesebb körű tájékoztatásra, alaposabb munkára sarkallhatja, és az esetleges jogsértések szankciói sem rónak aránytalan terhet rá. Legalábbis furcsa (Wojciech Sadurski szerint egyenesen ‘bizarr’) arra hivatkozni, hogy feltételezett, öncenzúrához vezető hatása miatt a válaszjog az eseményekről való széles körű

¹⁴ ERIC BARENDT: Inaugural lecture – press and broadcasting freedom: does anyone have any rights to free speech? *Current Legal Problems*, 1991. 70–71.; T. M. SCANLON, JR.: Content regulation considered. In JUDITH LICHTENBERG (szerk.): *Democracy and the mass media*. Cambridge University Press, 1990. 350. Székely László cikkében hangsúlyozza, hogy a válaszjog által biztosított szankció és a kártérítés szankciója súlyát tekintve nem említhető egy lapon, a helyreigazítás alkalmazási körének Magyarországon tervezett kiszélesítése miatti felháborodás tehát jórészt indokolatlan volt. Ld. SZÉKELY LÁSZLÓ: A „megvédett” sajtószabadság. In *Liber Amicorum. Studia A. Harmathy dedicata. Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest: ELTE-ÁJK, 2003.

¹⁵ SADURSKI i. m. 82.

tájékoztatás gátja lehet, miközben a válaszjog elismerésének hiánya maga jelenti – közvetlenül, és nem pusztán feltételezéseként – a sokoldalú tájékoztatás kötelezettségének elvetését.¹⁶ Az egyes országokban működő, más-más módon megvalósuló válaszjogok nem jártak különösebb ‘megdermesztő’ hatással.

Senki nem vitatja a sajtóban dolgozók azon jogát, hogy saját, egyéni véleményeket fogalmazzanak meg. Ez mindenki által elismert érték, a szólásszabadság jogának egyik vitathatatlan alapja. Az így közzétettekre való reflexió közlésének megtagadása már kevésbé tekinthető a szabadság vitathatatlan megnyilvánulásának. Legalábbis nehezebb olyan, a válaszjog ellen szóló, kényszerítő érdeket felfedezni, mint amilyen kétségtelenül létezik az egyéni szólás jogát igazolandó.¹⁷ Éppenséggel értelmezhető mások szabadsága korlátozásaként is. Ha a sajtószabadságot nem tekintjük többnek a benne dolgozók szabad szóláshoz való jogánál, úgy ez az érv könnyedén lesöpörhető az asztalról. A sajtó demokráciában betöltött különleges hivatását azonban mind ez ideig még senki nem cáfolta meg, és még a szólásszabadság abszolút korlátozhatatlanságát hirdetőik is a sajtó közösségi szerepével igazolják felfogásukat.

A válaszjog szükségét vallók minden fent említett, és azokon felüli nehézséget, veszélyt felülíró előnyként látják a demokratikus tájékoztatás kötelezettségének elősegítését. Lehet, hogy a mai tömegmédiát számtalan televízióadójaival, újságával, az internet segítségével egészében véve megközelíti a széleskörű tájékoztatás eszményét, de az átlagpolgártól nem várható el, hogy erejét megfeszítve küzdjön az információ megszerzéséért, ismereteit csak kevés számú forrásból meríti. Persze senkit nem lehet kötelezni arra, hogy jól tájékozott legyen, ezáltal megalapozott döntéseket hozzon, de ha a demokratikus elveknek megfelelő tájékoztatás szükségszerűségét megengedhetetlen paternalizmus címén elvetjük, úgy egész demokráciánk tartalmi kiüresedésével, tökéletesen formálissá válásával kell szembenéznünk.¹⁸ A – kizárólag a sajtó útján megvalósítható – tömegtájékoztatás fenntartása, lehetőségeinkhez képesti tökéletesítése tehát akkor is szükségszerűség, ha az adott esetben a választópolgárok kisebb részének érdeklődésével találkozunk. A válaszjog egy lehetséges eszköz lehet a hatékonyabb tájékoztatás elérése érdekében.

III. A sajtó-helyreigazítás a magyar jogrendszerben

A Polgári Törvénykönyv hatályos rendelkezései (79. §) szerint

„(1) Ha valakiről napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy filmhíradó valótlan tényről közöl vagy híresztel, illetőleg valóságos tényeket hamis színben tüntet fel – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül – követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tényállításai valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetőleg melyek a valóságos tények (helyreigazítás).

¹⁶ Uo.

¹⁷ BARENDT (1991) i. m. 71.

¹⁸ LEE C. BOLLINGER: The rationale of public regulation of the media. In JUDITH LICHTENBERG (szerk.): *Democracy and the mass media*. Cambridge University Press, 1990. 357–367.

(2) A helyreigazítást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat, illetőleg filmhíradó esetében a legközelebbi számban azonos módon, rádió, illetőleg televízió esetében pedig – ugyancsak nyolc napon belül – a sérelmes közléssel azonos napszakban kell közölni.”

A sajtó-helyreigazítás a jóhírnév sajtó általi megsértésének egy *speciális polgári jogi szankciója*, amelynek alkalmazásához azonban nem szükséges a jóhírnév tényleges sérelme, illetve, hogy a hamis közlés egyáltalán sérelmes legyen, pusztán a tényállásszerű magatartás (a hamis tény közlése, illetve a való tény hamis színben történő feltüntetése) elegendő a felelősség megállapításához. Ha valaki e sorok szerzőjéről azt állítaná, hogy háromszoros olimpiai bajnok (miközben eléggé el nem ítélnélhető módon még csak egyszeresnek sem mondható alappal), akkor joggal igényelhetne helyreigazítást, holott e közlésből sérelme aligha származhatna. Ez is arra utal, hogy a sajtó-helyreigazítás kettős eszköz: a személyiségvédelmen túl (hiszen azért a hamis közlésekkel legtöbbször mégiscsak megvalósul a hírnévsérelme), a közönség megfelelő tájékoztatáshoz való joga is védelmet nyer ezen eszköz által.

A sajtó-helyreigazítást először a sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvény (20–23. §) vezette be a magyar jogrendbe, újbóli felbukkanása – az eredetihez képest gyakorlatilag változatlan szabályokkal – az 1977-es Ptk.-novellához kötődik.

A helyreigazítás intézményének *indokai* a következők: (1) a védelem gyorsasága, illetve a gyorsaság szükségessége a rövid eljárási határidők révén; (2) a sérelem orvoslása egyazon eszköz – a sajtó általi közzététel – által, mint amelyen keresztül maga a sérelem bekövetkezett; (3) ugyanazon, vagy legalábbis jelentős részben egymást átfedő nyilvánosság megcélzása a helyreigazítással, mint amelyik a sérelmes állításról értesült, ezáltal a védelem hatékonyságának növelése.¹⁹

Sajtó-helyreigazítás *csak tényállításokkal szemben* alkalmazható, a sérelmes véleményekkel szemben tehát nem igényelhető ily módon jogvédelem. A kifogásolt közlést nem feltétlenül nyelvtani jelentésük, hanem valóságos tartalmuk alapján kell megítélni, a tényközlés valótlanságának vizsgálatakor a szöveg egészét kell értelmezni, összefüggéseinek feltárását is el kell végezni (PK 12. szám). Helyreigazítás alapja lehet például, ha az interjút készítő riporter utólag megváltoztatja az általa feltett kérdéseket, ily módon torzítva el az egyébként érintetlenül hagyott válaszokat (BH 1992. 688). Helyreigazítást von maga után, ha a sajtó csak céloz, és közvetve utal a ‘feltételezhető’ tényekre, de nem mint bizonyosságot állítja azokat (BH 1990. 256).

A sajtó-helyreigazítás *jogosultja* nem csupán a konkrétan megnevezett személy lehet, hanem minden olyan természetes személy, jogi személy, jogi személyiséggel nem bíró, de jogalanyisággal rendelkező szervezet, aki vagy amely a közleményből beazonosítható, akire vagy amelyre az bármilyen módon utal, és akiről vagy amelyről a valótlán tényállítás közzétételét (PK 13. szám). A sejtetés, célozgatás, utalás is elegendő lehet a jogosultság megállapításához, ha a közleményből a szűkebb vagy

¹⁹ SZÉKELY LÁSZLÓ: A véleményszabadság alkotmányos hatásai. In SAJÓ ANDRÁS (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest: Complex, 2006. 171. (E cikk megegyezik Székely László fent már hivatkozott, 2003-ban megjelent írásával.)

tágabb környezet felismerte a sértettet, illetve az a közleményből azonosíthatóvá vált (BH 1991. 59). Az igény csak személyesen érvényesíthető. Ezen felül – közérdekű sértő közlemény esetén – a helyreigazítást az érintetten felül az illetékes miniszter vagy az országos hatáskörű szerv vezetője is kérheti (Pp. 342. § (1) bekezdés).

A sajtó-helyreigazítás *kötelezettje* 'a sajtó', pontosabban – idejétmúlt felsorolás alapján – a napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió és filmhíradó (utóbbira, a mozielőadások előtt vetített fekete-fehér hírműsorokra már alig-alig emlékszik valaki). A bírósághoz a keresetet a Pp. 343. § (1) bekezdése alapján az időszaki lap szerkesztősége, a rádiózásról és televíziózásról szóló törvény szerinti műsorszolgáltató, illetőleg a Magyar Távirati Iroda ellen nyújthatja be. Két érdekesség is található e rendelkezésben: egyfelől a Pp. alapján az MTI is perelhető, holott az állami hírügynökség a Ptk.-ban szereplő felsorolás egyik eleme alá sem sorolható be (és kérdés, vajon a többi, magántulajdonú hírügynökséggel mi a helyzet?), illetve, hogy a Pp. ebben az egyetlen, különleges peres eljárásban perképeséggel ruhazza fel a lapok, újságok szerkesztőségét is, holott e személyösszesség semmilyen más esetben nem rendelkezik jogképeséssel.

A sajtó-helyreigazítás *objektív kötelezettség*, a sajtó felróható eljárástól független, kiterjed a másoktól származó közlések továbbításának esetére (híresztelés) is. Az objektív felelősség független a közlést tartalmazó írásmű műfajától, fikciós irodalmi alkotásra ugyanúgy kiterjedhet, mint a valótlan tényközlést tartalmazó fizetett hirdetésekre (BH 2000. 441). Nincsen azonban helye helyreigazításnak, ha a sajtó – akár az eljárás befejezése előtt – valóságghú tájékoztatást ad büntető-, polgári-, közigazgatási eljárásokról, illetve ilyen eljárásban előkerülő, egyébként hamis tényt közöl (PK 14. szám). Az objektívizált felelősség egyébiránt újabb érv amellet, hogy a helyreigazítás a megfelelő tájékoztatás eszköze is – ennek megfelelően a közönség joga a sajtó felróhatóságától függetlenül elsőbbséget élvez –, nem csupán személyiségvédelmi eszköz.

A *bizonyítási teher* a sajtón nyugszik, ha tehát mentesülni kíván a felelősség alól, bizonyítani kell a kifogásolt tényállítás valóságát.

A *helyreigazító közleményből* ki kell tűnnie a (1) valótlan, illetve valós, de hamis színben feltüntetett tényeknek; (2) az ehhez képesti valós tényeknek. A közlemény szövege nem alakítható oly módon, hogy teljes érteleme elveszítse szankciós, helyreigazító jellegét (nem lehet gúnyolódni, elbagatellizálni a jogsértést), a valótlan tények ismételt közlésével nem lehet újbóli sérelmet okozni, egyértelműen jelezni kell tehát azok hamis jellegét. Helyreigazító közleményként a sértett válaszlevele közzétételét is kérheti. Nem megfelelő a helyreigazítás, ha e levél szövegének átírása, illetve a hozzá fűzött kísérő kommentár miatt az elveszíti helyreigazító jellegét (PK 15. szám, BH 1997. 174), azonban nem követelhető olyan levél vagy nyilatkozat közzététele, amely (terjedelmében vagy tartalmában) túllépi a helyreigazítás szükséges mértékét (PK 15. szám).

A *helyreigazítás közzétételére* a közléssel azonos módon kell sort keríteni. Rádió és televízió esetében ez az eredeti közléssel azonos napszakot jelenti, nyomtatott sajtónál pedig a hasonló oldalon való megjelentetést. Így például az olvasói levelek között történő közzététel nem megfelelő helyreigazítás (BH 1992. 456)

A sajtó-helyreigazítás *eljárási szabályai* a procedura gyors lefolytatását célozzák. Sajtó-helyreigazítási keresetet más keresettel összekapcsolni vagy egyesíteni nem

lehet (Pp. 343. § (2) bekezdés), ugyanakkor a jogsértő magatartás természetesen alapja lehet párhuzamosan folyó, más polgári jogi igények (kártérítés, elégtételadás stb.) érvényesítésére irányuló eljárásnak. Az eljárás első szakasza a bíróságon kívül zajlik: a sértett fél a megfelelő határidőben (a megjelenéstől, illetve közzétételtől számított 30 napon belül) írásban a sajtószervhez fordul (Pp. 342. § (1) bekezdés). A határidő elmulasztása esetén igazolásnak nincsen helye. A sajtó a helyreigazítás közzétételét csak akkor tagadhatja meg, ha a helyreigazítási kérelemben előadottak valószínűsége nyomban megcáfolható (Pp. 342. § (1) bekezdés). Ha a sajtó erre nem képes, akkor a helyreigazítást a napilap, a rádió és a televízió az igény kézhezvételét követő 8 napon belül, a ritkábban megjelenő sajtótermék pedig következő számában teszi közzé.

Az eljárás következő szakaszába csak akkor lépünk, ha a sajtó nem ismeri el az igény jogosságát, és így nem, vagy pedig nem megfelelően teljesíti helyreigazítási kötelezettségét. A keresetet a közzésre nyitva álló idő utolsó napját követően számított 15 napon belül kell megindítani. E határidő elmulasztása esetén van helye igazolásnak (Pp. 343. § (3) bekezdés). A keresetlevélben meg kell jelölni az igényelt helyreigazítás tartalmát, valamint bizonyítani kell, hogy a felperes a helyreigazítást – a bírói út igénybe vételét megelőzően, a későbbi felpereshez fordulva – törvényes határidőben igényelte. A Pp. egyéb speciális rendelkezései (343–346. §) mind arra irányulnak, hogy az eljárás lehető leggyorsabb lefolytatását biztosítsák. Ha a bíróság helyt ad a felperes keresetének, ítéletében a sajtószervet – határidő tűzésével – a bíróság által megállapított szövegű helyreigazításra kötelezi. Ha a bíróság a Magyar Távirati Irodát kötelezi a sajtó-helyreigazításra, akkor az eredeti közleményt átvevő és közlő sajtószervek is kötelesek a helyreigazító közlemény közzétételére (Sajtótörvény 19. § (7) bekezdés). Ezen utóbbi szabály betarthatósága, illetve alkotmányossága megkérdőjelezhető – ugyanis egy bírói döntés így olyan felekre róhat kötelezettséget, akik a perben alperesként nem is szerepeltek.

IV. A helyreigazítás bővítési kísérlete, a ‘Lex Rápássi’

Nem is olyan régen több kísérlet is történt Magyarországon a helyreigazításnál jóval tágabb hatókörű válaszjog bevezetésére. Pokol Béla professzor, országgyűlési képviselő, a javaslat kidolgozója után ‘Lex Pokol’-nak nevezett indítvány alapján válaszjog illetve volna meg azt, akiről „társadalmilag hátrányos” vélemény jelenik meg a sajtóban. Ebből a felvetésből még nem lett törvényjavaslat.

A Rápássi Róbert országgyűlési képviselő által – többekkel közösen – beterjesztett, a Polgári Törvénykönyvet módosító indítványt (a ‘Lex Rápássi’-t) ellenben 2001-ben elfogadta a Parlament többsége, hatálybalépése előtt azonban a köztársasági elnök előzetes normakontrollt kért az Alkotmánybíróságtól. A törvény alapján a Ptk. a következő rendelkezésekkel egészült volna ki:

„79. § (2) Akinek személyhez fűződő jogát napilapban, folyóiratban (időszaki lapban), rádióban vagy televízióban közölt valamely vélemény vagy értékelés sérti – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül –, követelheti saját véleményének vagy értékelésének közzétételét is (válaszadás).

84. § (2) Ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat. Ha a jogsértés napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió vagy televízió útján történt, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszab. A közérdekű célra fordítható bírság összegét úgy kell meghatározni, hogy az visszatartsa a jogsértőt a további jogsértésektől.”

A helyreigazítás – hamis tényállításokra alkalmazható – megmaradt szabálya mellé került volna bevezetésre a válaszadás joga, amely a *személyhez fűződő jogot sértő véleményekkel szemben* lett volna alkalmazható. A rendelkezés elemzői közül később sokan nem fektettek elegendő hangsúlyt annak figyelembe vételére, hogy így az alkalmazhatóság köre meglehetősen leszűkített lett volna, és nem engedett volna fellépést bármely, sérelmesnek érzett, hátrányosnak tekintett véleménnyel szemben. A válaszjog illetően való bevezetése nem hozott volna létre ‘általános’ jogot a válaszadáshoz, így az általam fent hangsúlyosabbnak vélt – a jogintézményt megtámogató – érv, a demokratikus tájékoztatás szüksége valójában csak némi támaszra talált volna e szabályban, tekintettel arra, hogy amennyiben egy vélemény nem becsületsértő – tehát kifejezésmódjában nem „aránytalanul túlzó, indokolatlanul bántó, lealázó, lekicsinylő (BH 1993. 89)”, úgy a válaszjog szabálya nem lett volna alkalmazható.

Bár a rendelkezés nem határozta meg kifejezetten, mely személyhez fűződő jogok megsértése esetén járt volna a válaszjog, értelemszerűen a jó hírnév, becsület, emberi méltóság jöhet csak számításba. Ezek közül is elsősorban az utóbbi kettő, tekintve, hogy a jó hírnév védelmére fennmaradt a helyreigazítás lehetősége.

Az Alkotmánybíróság 57/2001. (XII. 5.) sz. határozatával megsemmisítette a rendelkezést. Bár maga a döntés érdekes módon szinte ‘kötelezően elvárt’ volt, legalábbis a jogirodalom és a közélet véleményformálóinak írásaiból ez világlik ki, az indokolás az említett körökben szinte elképesztő felháborodást okozott.

A testület először a szólás- és sajtószabadság korlátozásának általános kérdéseivel foglalkozik a többségi indokolásban,²⁰ majd rátér a válaszjogra, mint a sajtószabadság általában vett korlátjának elemzésére. Az Alkotmánybíróság elismeri, hogy a jog korlátozza a szabadságot, a korábban már ismertetett érvek természetesen a határozatban is előkerülnek: „A korlátozás szükségességének és arányosságának megítélésénél fontos annak tisztázása, hogy mi a szerepe a válaszadás jogának. [...] A jó hírnév és az emberi méltóság védelme mellett azt is figyelembe kell venni, hogy a közvélemény informálása is a teljes körű tájékoztatást indokolja. A sajtó szabadsága a szabad véleménynyilvánítás mellett a véleményformáláshoz szükséges információszerezéshez való jogot is magába foglalja. [...] megállapítható, hogy a tág értelemben vett válaszadás joga általában a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának nem alkotmányellenes korlátozása (II./9–11. pont).”

²⁰ Eközben hivatkozik számos, az ügy lényegéhez szorosan nem tartozó esetre, illetve jogszabályra is, mint azt Halmi Gábor hosszasan elemzi, ld. HALMAI GÁBOR: *Kommunikációs jogok*. Budapest: Új Mandátum, 2002. 187–190.

A bírák tehát úgy látják, hogy az elérni kívánt kettős célt – a reputáció védelmét, valamint a közvélemény szélesebb körű tájékoztatását – figyelembe véve a válaszjog a sajtószabadság megengedett korlátja lehet. A bevezetni kívánt szabályt végül azon az alapon találták alkotmányellenesnek, hogy az nem határozza meg a jog gyakorlásának korlátait (a válaszul szolgáló közlemény terjedelmét), illetve, hogy kötelezővé teszi a közérdekű bírság kiszabását, mindezek pedig a sajtószabadság aránytalan korlátozásához vezetnek. A többség szerint tehát az alkotmányellenességet okozó hibák pusztán jogtechnikai jellegűek, maga a válaszadás bevezetése elvben megengedhető.

Bihari Mihály párhuzamos indokolásában lényegében megismétli a határozat érvelését, azonban hangsúlyozza, hogy a válaszjog *elsősorban* a hatékonyabb tájékoztatást, a vélemények sajtóhoz való eljutását, azaz a vélemények pluralitását, a sajtó valós – demokratikus – feladatának ellátását szolgálja: „A válaszadás törvényben biztosított joga és a válaszközlés törvényi kötelezettsége a sajtóban megjelenő vélemények pluralitásának biztosítását, a véleménymonopólium kialakulásának megakadályozását, a nem egyenlő eszközökkel folytatott nyilvános viták során a véleménypluralitást, s mindezek által a sajtószabadság érvényesülését szolgálja.”²¹

Holló András különvéleménye szerint a válaszadás általában véve is alkotmányellenes, aránytalan és szükségtelen korlátozást jelent. Szerinte a helyreigazítás által a jó hírnév, becsület sérelme „reparálható”, míg az ezen túli, „vélemény általi alapjogsérelem” csak feltételezett, így védelme nehezen igazolható. Ez az érvelés mintha figyelmen kívül hagyná azt, hogy a helyreigazítás csupán a jó hírnév megsértésének bizonyos – jellemző – eseteire szolgál védelmi eszközként, a becsület – mely a jó hírnévvel szorosan összefüggő, attól nehezen elválasztható, de vele nem azonos kategória – védelmét ez a szabály nem valósítja meg. Másfelől pedig teljes egészében elfeledkezik az általam ennél jóval hangsúlyosabbnak látott érvtől, a széleskörű tájékoztatás érvétől.

Kiss László is alkotmányellenesnek ítéli a válaszjog szabályát: „A sajtópiac sokszínűségéből következő verseny a tömegtájékoztatási eszközök elemi érdekévé teszi, hogy ilyen, közérdeklődésre számot tartó eseményekről tudósítsanak, azokkal kapcsolatban véleményeket, értékeléseket jelentessenek meg. [...] Arra kell helyezni a hangsúlyt, hogy a közügyek iránt érdeklődő, azok megvitatásában részt vevő emberek szabadon választhassanak a vélemények piacán. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a sajtószabadságot elsősorban az állam tartalmi be nem avatkozása biztosítja. Ezzel elvileg lehetővé válik, hogy a társadalomban meglévő vélemények teljessége megjelenjen a sajtóban...”²²

A John Stuart Mill-féle gondolatok (szabályozatlan) piaca a régebbi demokráciákban, illetve azok egyre hangosabb bírálóiban már általában túlhaladott eszme. Nem nehéz belátni, hogy a szabályozatlan sajtópiac nem a demokratikus eszményeknek megfelelő, széles körű, a releváns álláspontok mindegyikét bemutató tájékoztatást tekinteti leg sürgetőbb feladatának. Ezért szabályozásra szükség van, melynek egyik lehetséges eszköze lehet a válaszjog.

²¹ Bihari Mihály párhuzamos indoklása, 1. pont.

²² Kiss László különvéleménye, III./1. pont

Az utolsó különvélemény, Kukorelli Istváné is alkotmányellenesnek tartja a válaszjog egészét. Álláspontja szerint az intézmény aránytalanul korlátozná a sajtó szabadságát. Érvelése szerint a szabályozás figyelmen kívül hagyja a közszereplők és a magánszemélyek közti különbséget. A közszereplők nem ‘védtelenek’, véleményüknek bárhol a sajtóban helyet adhatnak, felesleges tehát előírni azt, hogy ugyanott jelenhessen meg, ahol a sértő vélemény megjelent. Ezzel az érveléssel már foglalkoztam a korábbiakban, most csak ismételve: semmiképpen nem nevezhető szokványosnak, hogy valaki egyszerre több napilapot, több közéleti vitaműsort stb. is figyelemmel kíséren. Ez senkitől nem is várható el. Ilyen széles körű tájékozódás nélkül ellenben, a válaszjog nélkül könnyedén torzulhat a média fogyasztójának képe a közélettről. Fokozottan igaz lehet ez egy olyan országban, ahol csaknem minden sajtószereplő alig leplezetten a politikai székértáborok valamelyikébe tagozódik. Igaz lehet, hogy a közszereplő könnyebben talál nyilvánosságot az őt sértő vélemények cáfolatára, de e lehetősége nem orvosolja a tájékoztatás torzulásait. Nem az a lényeges elsősorban, hogy a sérelmes kijelentés ugyanazon közönséghez jusson el – egyetértek azzal is, hogy a közszereplő túrjon többet –, hanem, hogy a tájékoztatás szélesebb körű, ha úgy tetszik, ‘demokratikusabb’ legyen. Igaz ugyan, hogy a szabály nem tett különbséget a közszereplő és a magánszemély között, de nem is lehet elvárás, hogy egy adott jogrendszer valamennyi szabálya tükrözze annak egészét, hogy a különösen védett alapjogok privilegizált helyzete valamennyi részletszabályban *in expressis verbis* kifejezésre kerüljön. Mint Holló András megállapítja: „[...] az alapjog többretegű korlátozása esetén, a további korlátozás törvényi tényállásának alkotmánybírói vizsgálata a szükségesség-arányosság mércéjének alkalmazását, nem önmagában az új törvényi korlátozás tekintetében kell elvégezni, hanem a meglévő és az új korlátozások komplex, egymásra vonatkoztatott értékelése alapján.”²³

Az Alkotmánybíróság figyelembe vette saját korábbi, 36/1994. (VI. 24.) sz. határozatát, amelyben a közszereplők – büntetőjogi – személyiségvédelméről határozott, és állapított meg velük kapcsolatban magasabb túrési mércét. Igaz ugyan, hogy az említett határozat csak a büntetőjogi személyiségvédelméről szólt, a bíróságok azonban időközben többé-kevésbé kiterjesztették annak alkalmazását a polgári ügyekre is. Így a gyakorlat alapján a közszereplőkkel kapcsolatos vélemények, legyenek bármilyen túlzóak, illetve (becsület)sértőek, nem szankcionálhatóak, sem polgári jogi, sem büntetőjogi eszközökkel. Ezt figyelembe véve a válaszjog megfelelően egészítette volna ki a közszereplők eme ‘csökkentett’ személyiségvédelmét, ily módon tehát mégis érvényesült volna a közszereplő-magánszemély megkülönböztetés. Végeredményben nem lehet elvárni a közszereplőktől sem, hogy gyakorlatilag teljes mértékben feladják személyiségi jogaik egy jelentős részének védelmét.

Kukorelli nem ítéli eléggé súlyosnak a demokratikus tájékoztatás érvét sem. Szavai szerint a korlátozás ez alapján csupán a frekvenciaszűkösséggel igazolható, illetve annak elmúltával (korábban a monopolhelyzet miatt) csak a közszolgálati adóktól követelhető meg. A szűkösség elmúlása azonban nem feltétlenül jelenti a ‘médiakánaán’ bekövetkeztét. A szűkösség – például az Egyesült Államokban, de Nyugat-

²³ Holló András különvéleménye, 1. pont

Európa jelentős részében is – ma már ismeretlen fogalom, mégsem hozta el a ki-egyensúlyozottabb tájékoztatás, a demokratikus kötelezettségek hatékonyabb megvalósulását. A megnövelt választék és műsoridő több *fecsegetést* eredményezett, amelyben a közvélemény tájékoztatása nem élvez kiemelt szerepet. A több adó lehetősége nem feltétlenül demokratizálja a versenyt sem, hiszen a működési költségek továbbra is óriásiak maradnak, a nagyobb tőkés társaság pedig értelemszerűen több nézőt is vonz. A hirdetőktől, rosszabb esetben közvetlenül a politikától való függőségi viszony pedig könnyedén alakíthat ki véleménymonopóliumot a lényeges kérdésekben, még a csodálatosan fejlett, digitalizált, szűkösségét levetkező médiavilágban is.

Talán kiderült a fenti elemzésből, hogy számomra elfogadható az Alkotmánybíróság fenti határozata. A válaszjog általában véve nem alkotmányellenes, nem képezi a sajtószabadság olyan korlátját, amely nem a sajtó demokratikus feladatainak teljesítését segítené elő. Ennek ellenére zúgó jogirodalmi felháborodás kísérte a határozatot, pedig végeredményben megsemmisítette a rendelkezést, és ezután a jogalkotó nem tűzte újra napirendjére a kérdést. Érdemes áttekinteni immár évek nyugalmat, az indulatokra enyhét adó távlatából a rendelkezés és a határozat kritikáját.

Hanák András már említett cikke még a határozat előtt született.²⁴ Írásában leplezetlen indulattal közelít az Alkotmánybíróság asztalán fekvő szabályhoz, megrökönyödve azon, hogy a magyar demokratikus rendszer nem hajlandó tudomást venni az olyan 'evidenciákról', miszerint pl. „a hír szent, a vélemény szabad” – azaz a vélemény semmilyen tekintetben nem korlátozható. Eltekintve attól, hogy ez a kijelentés – mely ugyan szépen csengő újságírói közhely – jogi szempontból alapjában véve sem igaz (ld. a becsületsértés polgári- és büntetőjogi védelmét, a Médiatörvény ki-egyensúlyozottságot követelő rendelkezéseit), és nem csak nálunk, hanem más, fejlettebb demokráciákban sem, leszámítva talán a mindig etalonként emlegetett Egyesült Államokat, nehéz egy lapra helyezni a vélemények szankcionálását a válaszjoggal. Utóbbi esetben ugyanis a vélemény kifejezése továbbra is szabad marad, csak éppenséggel bizonyos esetekben kötelezően mellé kell helyezni az ellenvéleményt is. Ez ugyan okozhat költséget, presztízsveszteséget stb., de ennek megvannak a szükséges indokai. El lehet vetni a válaszjog mellett szóló érveket, de nem lehet úgy tenni, mint ha nem is léteznének. Márpedig a szerző nem vett tudomást arról, hogy a válaszjog melletti lehangsúlyosabb érv a sajtónyilvánosság torzulásainak – igaz, tökéletlen – kiigazítása, és kizárólag a személyiségi jogok védelmére fókuszál. Úgy tartja, hogy a személyiségi jogok védelmére alkalmatlan a válaszjog. Véleménye szerint „a választott eszköz (a válaszadás) és a védeni kívánt érdek (a jó hírnév védelme) között jó-szerivel nincs is ésszerű, releváns kapcsolat. A válaszadás intézményének választott módja ugyanis teljesen alkalmatlan a jó hírnév védelmére.”²⁵ E tétel indokolása azonban elmarad. Szellemesen idézi fel a lehetséges, elképzelt válaszok tartalmát, kritizálva

²⁴ HANÁK (2001) i. m. 104–113. Ezen írás 'Lex Répássy'-ra vonatkozó érvelését és a helyreigazítás hatályos szabályainak kritikáját megismétli Hanák András másik cikke is: Szabad és felelős sajtó! Lehetőségek az új Ptk.-ban. *Fundamentum*, 2007/3.

²⁵ HANÁK (2001) i. m. 106.

a szabály értelmezési nehézségeit. Például, ha valakiről azt írják, „nagy marha”, Hanák szerint a válaszjog alapján csak annyit lehetne követelni, hogy jelenjen meg a cáfolat: [az illető] „nem marha”, vagy marha ugyan, de nem „nagy”. Persze nyilván a szerző is tudja, hogy a szabály nem így működött volna. A válaszadás nem azonos a helyreigazítással, nem szorítkozott volna szükségszerűen az állítások tételes cáfolatára. Lényege a véleménnyel szembeni ellenvélemény közzététele lett volna. Azt, hogy valaki „nagy marha”, általában megelőzi valamely érvelés, amely alapján a kijelentő ezt a következtetést vonja le. Az érvelés – és persze a következtetés – cáfolata, a saját álláspont – természetesen korlátok közti – kifejtése lett volna a válasz valós tartalma.²⁶ A gyakorlat megtalálta volna a megfelelő értelmezését e szabálynak is, ahogyan az annyi más esetben is történt. A közszereplők pedig valószínűleg nem rohantak volna minden esetben a sajtóhoz, követelve a válaszhoz való jogot, mint ahogy jelenleg is jóval kevesebb, a személyiség védelmét célzó eljárás indul, mint ahány jogsértés történik. A fenti véleménnyel szemben például valószínűleg a közszereplők többsége méltatlannak ítélte volna a fellépést.

Hanák szerint már csak azért sem engedhető meg a válaszjog bevezetése, mert ha „bírság döntheti el, hogy mi kerüljön a sajtóba, azt csupán egy lépés választja el attól, hogy bíróság döntse el, milyen vélemények ne jelenhessenek meg a sajtóban. Mindkét beavatkozás cenzúrának tekinthető.”²⁷ Az amerikai ‘*chilling effect*’ magyarártott változatával szemben ismét nehéz érvelni. A cenzúra és a válaszjog illetén összemosása egy olyan jogrendben, amely tiltja az előbbi minden formáját, nehezen tartható álláspont.

A szerző szerint az Alkotmánybíróság ‘becsületpróbája’ lesz a rá váró döntés: megvédi-e a demokratikus társadalom alapjait, melyek egyike a szabad sajtó, avagy sem. Nos, a döntés feltehetően csalódottságot okozott, hiszen a testület jóváhagyta a gondolatot – és nem ítélte azt alkotmányellenesnek –, mely szerint a Hanák által emlegetett ‘filozófia’, „a közügyeket érintő diskurzus és vita korlátozhatatlan, robosztus, és nyitott” volta²⁸ akkor valósul meg, ha az eddiginél szélesebb körben tesszük lehetővé a sajtóhoz való hozzáférést.²⁹

Halmi Gábor és Sajó András elemzéseiben³⁰ is főképp a már említett érvek kerülnek elő. A közszereplők privilegizált helyzete, a sajtó bírói korlátozásának megen-

²⁶ Az értelmezés nehézségeit Polyák Gábor is észleli, felvázolva egy lehetséges ‘szűk’, illetve ‘tág’ értelmezést. Előbbi Hanák által, míg utóbbi az általam fent említett felfogáshoz áll közelebb. Álláspontom szerint a valóságban az utóbbi érvényesült volna, mint hogy az felel meg a törvényhozó szándékának. Ld. POLYÁK GÁBOR: Haladék a sajtószabadságnak, *Fundamentum*, 2002/1. 100.

²⁷ HANÁK (2001) i. m. 107.

²⁸ HANÁK (2001) i. m. 111. – William Brennan bíró szavai az amerikai Legfelső Bíróság *New York Times v. Sullivan* döntéséből (376 US 275).

²⁹ Rejtő Jenő igaz híveként feltétlenül ki kell igazítanom Hanák András egyetlen olyan tévedését, amelyben igazam vitathatatlan: az Oroszlán, azaz az állatok királya Rejtő regényében nem Potrien, hanem Verdier őrmester. Ld. HANÁK (2001) i. m. 104–105., illetve REJTŐ JENŐ: *A tizennégy karátos autó*. Magvető, 1984 (5. kiadás). 119.

³⁰ HALMAI (2002) i. m. 183–194.; SAJÓ ANDRÁS: A szólásszabadság alkotmányos problémái a jogrendben. In *Liber Amicorum. Studia A. Harmathy dedicata. Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest: ELTE ÁJK, Polgári Jogi Tanszék, 2003.

gedhetlensége, a kiegyensúlyozottság kizárólag a szűkösség általi igazolhatósága, illetve a közszolgálati adókra vonatkozatható előírása mind-mind szerepelt a fentiekben.

Polyák Gábor cikke az egyetlen az általam áttekintettek közül, amelyben – hangsúlyosan, mérlegre téve – előkerül a demokratikus tájékoztatás érve,³¹ egyébként általános tendencia volt, hogy a válaszjogot kizárólag személyiségvédelmi eszközként vonták vizsgálat alá.³² A döntést egyébként Polyák is erősen kritizálja. Álláspontja szerint az Alkotmánybíróság nem állt ki a sajtószabadság védelmében. A válaszjog nem jelentene olyan többletvédelmet a személyiség számára, amely indokoltá tenné a sajtószabadság korlátozását (bár, ha ennél tágabb lett volna a válaszjog által ‘érített’ szólás köre, úgy nyilván a felzúdulás is arányosan nagyobb lett volna), és elsősorban nem is személyiségvédelmi, hanem hozzáférési jogot biztosított volna. Éppen ebben van a lényeg! Míg az én álláspontom szerint a sajtó demokratikus feladata indokoltá tette volna a válaszjog bevezetését, addig ez a szerző szerint – legfőképp a frekvenciaszűkösség lassú elmúlása miatt – nem elég hangsúlyos érv.

A válaszjog, illetve a kibővített körben alkalmazható sajtó-helyreigazítás egyébként nem a jogalkotó által kitalált újdonság, hanem régóta létező sajtóetikai normát kodifikál. Szerepel például a legnagyobb magyar újságíró-szervezet, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének etikai kódexében is (5. szakasz, (2) bekezdés). Egyik gyakran hangoztatott ellenérv volt a honi vitákban vele szemben, hogy a ‘komoly’ sajtó amúgy is mindig ad lehetőséget a válaszra. Nos, ha ez így van, és ez az etikai norma egyébként is ‘kötelező’, akkor végképp érthetetlen a törvénymódosítást kísérő felháborodás mértéke.

V. Alkotmányos helyreigazítás?

A válaszjogról folytatott vitában többször előkerült a felvetés, mely szerint maga a helyreigazítás szabálya is alkotmányellenes lenne. Elsőként Kiss László alkotmánybíró fogalmazta ezt meg fent említett különvéleményében. A sajtóra vonatkozó jogszabály ugyanis az Alkotmány értelmében 2/3-os többséget igénylő törvény, míg a Ptk. csupán ‘feles’. Így pedig előfordulhat, akár a helyreigazítás kapcsán is, hogy a sajtóra vonatkozó, annak szabadságát korlátozó rendelkezés a képviselők egyszerű többségének szavazatával elfogadható, módosítható, hatályon kívül helyezhető.

Az Alkotmánybíróság korábbi, máig érvényes álláspontja szerint nem utalható a kétharmados jogalkotási tárgykörök közé az alapvető jogok mindenfajta korlátozása, és ennek megfelelően a szólás- és sajtószabadságról szóló alkotmányi rendelkezés – a szöveg kellő precizitásának hiánya miatt – minden esetben külön értelmezésre szorul. „A 61. § (3) bekezdése szerint a sajtószabadságról szóló törvényt minősített többséggel kell megalkotni. A (4) bekezdés azonban meghatároz négy tárgyat a tömegkommunikáció köréből, amelyhez szintén kétharmados törvényt követel meg. [...] Ha az illető alapjogok szabályozásának a törvényhozásra tartozó része a maga

³¹ POLYÁK i. m. 98–108.

³² Ld. még TÉNYI GÉZA – UDVARY SÁNDOR: A vélemény és a válasz: új Szkilla és Kharübdisz? *Jogtudományi Közlöny*, 2001. november.

összességében kétharmados törvény tárgya lenne, nem volna értelme az említett rész-témák minősített szintre emelésének. [...] Az Alkotmány szövegéből és szerkezetéből tehát nem következik, hogy csakis kétharmados törvénnyel lehetne rendelkezni azon alapjogok minden vonatkozásáról, amelyekről szóló törvényhez az Alkotmány minősített többséget ír elő.”³³

A formális alkotmányellenesség kérdésében folyó vita persze nem érinti a helyreigazítás hatályos szabályai tartalmi alkotmányellenességének kérdését, ami szintén felmerült.

Hanák András szerint a ‘Lex Répássy’ alkotmányellenességét igazoló érvek egy füst alatt igazolják a helyreigazítás alkotmányellenességét is. Azaz: a közszereplő ez esetben is ki tudja igazítani más médiumban a rá vonatkozó, hamis tényeket, a kötelező helyreigazítás aránytalanul korlátozza a sajtót, és mivel a valóság bizonyításának terhe a sajtón nyugszik, ez pedig olykor nem lehetséges, vagy aránytalan nehézséget okoz, mindez öncenzúrához, és a közügyek vitatásának korlátozásához vezet.³⁴

A legtöbb demokráciában a bizonyítás azt terheli, aki állít valamit. Az a kötelezettség, hogy a sajtó igazat mondjon, a sajtószabadság igényének megszületése óta változatlan etikai, és legtöbbször jogi norma is. Ha megengedjük, hogy a sajtó következmények nélkül állítson hamis tényeket (hiszen, ha a helyreigazítást megszüntetjük, a következő igény az lehet, hogy a sajtót vonjuk ki a többi, rendelkezésre álló személyiségvédelmi eszköz hatósugara alól is), azzal lényegében megteremtjük a *hazugsághoz való jogot*. Ezt pedig már végképp nehéz igazolni, persze csak amennyiben elfogadjuk, hogy a sajtónak bizonyos kötelezettségei azért mégiscsak vannak a társadalom felé.

Másfelől: nehéz elismerni azt, hogy a helyreigazítás aránytalan terhet ró a sajtóra. A helyreigazító közlemények szűkszavúak, kevés helyet foglalnak, anyagi terhet nem, legfeljebb némi presztízsvesztéséget rónak a sajtóra. A „nem zörög a haraszt” ősi ‘igazsága’ alapján pedig a helyreigazítás nem is tökéletesen alkalmas a megsérült reputáció helyreállítására, de a hiteles tájékoztatás hamis állítások által megbomlott egyensúlyát legalább némileg visszabilentti. Ha pedig egy tudósítás megfelelően alapos – pl. minden érdekelt fél megszólaltatásra kerül benne –, úgy nehéz elképzelni, hogy a bíróság helyreigazítást rendeljen el.

VI. A híresztelés

Érzékeny pontja a hírnév- és becsületvédelem szabályainak a híresztelés kérdése, ami természetesen a sajtó-helyreigazítás intézményét is érinti. A ‘híresztelés’ a mástól származó információ továbbadását jelenti, és a törvényszövegek alapján ugyanolyan megítélés alá esik, mintha a közlő maga tenne hamis tényállítást. A sajtó-helyreigazítással foglalkozó PK 14. sz. állásfoglalás alapján – melynek érvénye egyébként kiter-

³³ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 61.

³⁴ HANÁK (2001) i. m. 108.; részben hasonló nézőpontból kritizálja a helyreigazítás intézményét Sajó András is, ld. SAJÓ ANDRÁS: *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest: Kjk-Kerszöv, 2005. 270–273. és Uő: *Sajtó-helyreigazítás és sajtójog – A Schmidt ítélet margójára, Jogtudományi Közöny*, 2001/5. 205–212., bár az intézmény egészét nem tartja alkotmányellenesnek.

jeszhető a hírnévvédelem egyéb eszközeinek alkalmazási lehetőségeire is –: „akkor is szükség van a valótlan tényállítás helyreigazítására, ha a közlés idegen forrásból származik. A jogszabály ezért nemcsak a közvetlen észleleten alapuló közlés, hanem a mástól szerzett értesülések továbbadása, közlése, vagyis a híresztelés esetében is lehetővé teszi a sajtóhelyreigazítást.”

A sajtó régóta vitatja e szabálynak a sajtószabadság jogával való összeegyeztethetőségét. Pánczél Dániel a *Bétsi Magyar Merkurius*-ban 1793-ban megjelent cikkében felmentést ad az újságírónak, „ha hazudik is egy-egyét”. Hiszen: „[...] mit is tehetne egyebet. Ő tsak azt írja meg, amit mások beszélnek és gondolnak – ő Evangéliumot nem ír...”³⁵

A híreszteléssel terjesztett hamis tényállítások teljes kivonása a jogi felelősséget megalapozó közlések köréből, esetleg „a híresztelés véleménnyé átminősítése”³⁶ azonban semmiképpen nem lehet kívánatos, mert korlátlan visszaélésekhez vezethetne a sajtó részéről. Ha ugyanis a sajtó – joggal – követeli magának az előjogot, hogy információforrásainak kilétét titokban tartsa, akkor a jogsértő, hamis tényállítások nyilvánosságra hozatala híresztelés útján szankcionálatlan maradna. Elegendő lenne a sajtó általi homályos utalás az esetleg nem is létező ‘megbízható, belső informátor’-ra, és a hírnévrontó hamis állítás jogkövetkezmények nélkül maradna, ez pedig sem a személyiségi jogok érvényesítését, sem pedig a sajtó kötelezettségeként jelentkező hiteles tájékoztatást nem segítené elő. Azonban „az informátorokra általánosságban való utalás, illetve más sajtóorgánumok tartalmára való hivatkozás nem alkalmas a perbeli sajtóközleményben állított [...] tény bizonyítására” (BH 2000. 241).

A híresztelés alapján történő marasztalás, az állítás és a továbbadás egységes megítélésének szigorú szabályának némi enyhítése mégis indokolt lehet, erre utal a közelmúlt bírói gyakorlata is.

Nagy vihart kavart az a helyreigazítási per, amelynek végén, 2000 áprilisában a Legfelsőbb Bíróság helyreigazító közlemény közzétételére kötelezte az *Élet és Irodalom* című hetilapot, amely arról írt, hogy „kialakult [...] a mai napig fennálló” vélekedés, mely szerint „a Fidesz jelenlegi vezetőinek anyagi jólétét a székházakból származó pénzek alapozták meg.” A másodfokon eljáró Fővárosi Bíróság jogerős döntésében elutasította a felperesi keresetet, mondván, a cikkben nem történt híresztelés, azaz mástól szerzett valótlan tényállítás továbbadása, a lap mindössze annyit állított, hogy „kialakult egy vélekedés.” A felülvizsgálatot végző Legfelsőbb Bíróság helyesen mutatott rá arra, hogy a cikk vitatott részének lényege, fő mondanivalója az az állítás, amelynek megfelelően a párt székházainak értékesítéséből befolyt összegek a párt vezetőinek vagyontát gyarapította volna. Ez pedig hírnevet sértő tényállítás, amely bizonyítás hiányában jogsértő, a jogkövetkezmények – jelen esetben a helyreigazítás – alól pedig nem lehet kibújni holmi ellenőrizhetetlen, „kialakult” vélekedésekre hivatkozva (BH 2000. 241, valamint EBH 2000. 297).³⁷

³⁵ Idézi KÓKAY GYÖRGY: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983. 137.

³⁶ SAJÓ (2001) i. m. 210.

³⁷ Az ügy leírását ld. HALMAI GÁBOR: *Közszereplők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága. Fundamentum*, 2000/2. 27–28.

Szintén nagy port vert fel az a szintén helyreigazítási per, amelyet Schmidt Mária történész indított a *Magyar Hírlappal* szemben. A lap a Nyilvánosság Klub egyik rendezvényéről tudósított, ahol az egyik előadó, a közszolgálati televízió működését bírálván azt állította, hogy „tévések beszámolója szerint Schmidt Mária, a miniszterelnök tanácsadója rendszeresen egyeztetett szerkesztőkkel a híradó tartalmáról”. Az elsőfokú bíróság elutasította a helyreigazításra irányuló keresetet, mondván, az alperes egy ténylegesen létező vélekedést közölt, a televíziós újságírók körében a fenti híresztelés valóban létezett, ezért helyreigazítás nem követelhető. A másodfok eltérő indoklással ugyan, de helybenhagyta a döntést. Az eltérő érvelés alapja az volt, hogy a lap csupán a Sajtótörvény által rá rótt kötelezettségét teljesítette a tudósítással: a közvéleményt egy rendezvény eseményeiről valóságghűen, hitelesen és pontosan tájékoztatta. A Legfelsőbb Bíróság azonban megváltoztatta a jogerős döntést. Ítéletét arra alapozta, hogy a lap olyan tényállítást közölt, amelynek valóságtartalmát bebizonyítani nem tudta. Az a körülmény, hogy a lap csak továbbadta, híresztelte a mástól származó állítást, irreleváns, mert a sérelem így is megtörtént. A Sajtótörvény hivatkozott 5. §-a nem mentesíti a sajtót a közzétett állítások igazának megvizsgálása alól (EBH 2000. 298).

A döntés ellen hamarosan nagy felzúdulás volt tapasztalható a jogirodalomban. Sajó András is vitatta annak helyességét, mondván, ha már nyilvános rendezvényekről sem lehet – híven – beszámolni, a sajtó működése ellehetetlenül.³⁸ Álláspontja szerint „nem azonos természetű az a híresztelés, mely maga állít egy tényt, azzal, amely *mások* híresztelését idézi híresztelésként.”³⁹ A sajtószabadság a nyilvános eseményekről történő beszámolók közlése miatti rettegés során jelentősen csorbul, „az újság itt nem a szólásszabadság intézménye, hanem valamiféle hirdetőtábla, amelyre szükség esetén a bírói ítélet helyez kiigazító cédulákat.”⁴⁰ Mások is azzal érvelnek a híresztelés szankcionálásával szemben, hogy a felelősség továbbadás miatti megállapítása a közügyek tárgyalását korlátozza, hiszen a sajtószerveknek a „viták esetében nem elegendő ügyelniük arra, hogy korrekt módon tájékoztassanak az egyes álláspontokról, de fel kell vállalniuk az állítások bizonyításának feladatát, mert ellenkező esetben [...] ők lesznek a szenvedő alanyai a közvéleményre tartozó tudósítások megjelenésének.”⁴¹ A közügyekről, a nyilvános eseményekről történő beszámoló közzétételének érdeke ütközhet e ponton a valós állítások közzétételének érdekével – mindkettő fontos. A sajtótól nyilván nem várható el, hogy egy sajtótájékoztatón elhangzott tényállítást minden esetben még lapzárta előtt verifikáljon, de a felelősségteljes eljárás – a másik fél megkérdéze – elvárható.

A sajtónak nem feltétlenül válik hátrányára, ha ellentétes álláspontok is megjelennek hasábjain. A rendkívül rövid helyreigazító közlemény, amely egyébként alkalmatlan arra, hogy a hamis állítással okozott jogséreelmet teljes mértékben kompenzálja, nem tekinthető olyan mértékű korlátozásnak, amely jelentősen akadályozza a

³⁸ SAJÓ (2001) i. m.

³⁹ Uo. 207. – kiemelés az eredetiben.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ HALMAI (2000) i. m. 27.

sajtószabadság gyakorlását. Lehet, hogy erkölcsi értelemben van különbség az állítást megfogalmazó és a híresztelő felelőssége között, de a hírnév sérelme mindkét esetben ugyanolyan mértékű. A sajtótól pedig joggal várható el – nem holmi totalitárius eszmék alapján, hanem a közösség szolgálatában – a felelős magatartás, a kapott információk igazságtartalmának alapos vizsgálata, a másik fél megkérdezése, az álláspontok ütköztetése. A sajtótól nem lehet ugyan elvárni, hogy „nyomozóhatóságként” működjön, de a valóság bizonyos mértékű vizsgálatát el kell végeznie. Ha a felelős újságírás Nagy-Britanniában, illetve a strasbourgi bíróság gyakorlatában kialakult mércéjét vesszük figyelembe, akkor a felelősség alóli mentesüléshez például elegendő lehetne, ha egy állítás mellett megjelenne a megtámadott fél véleménye is. Ebben az esetben akkor sem lenne indokolt helyreigazításra vagy másra kötelezni a sajtót, ha a közzétett állítás igaz voltát nem tudná bizonyítani. Az újságolvasónak elemi érdeke, hogy eljussanak hozzá az egyes álláspontok, a sajtó pedig betöltsön egyfajta olyan *szűrő szerepet*, amely mintegy ‘moderálja’ az adott kérdésben folyó vitát, kirotálván például a nyilvánvalóan hamis tényállításokat, de lehetőséget adva a megtámadott félnek a védekezésre.

Kérdés, hogy ezen felül milyen körülmények között adható mentesség a híreszteléssel továbbított hamis tényállítások számára. Bizonyos feltételek mellett, ilyen esetekben a strasbourgi bíróság is tágabb teret enged a szólásszabadság számára, még akkor is, ha a közzétett állítás igaz voltának bizonyítása nem jár sikerrel. A Thorgeirson k. Izland ügyben⁴² a panaszos az izlandi rendőrség brutális eljárásairól adott hírt két cikkében, melyben mások állításait közölte, a magyar terminológia szerint tehát ‘híresztelt’. A strasbourgi bírák – arra való hivatkozással, hogy ilyen esetekben olykor lehetetlen volna a közzevetőnek az állítások valóságát bizonyítania, és mivel az állítások fontos közérdekű ügyre vonatkoztak, a közzététel pedig a vita fellendítésének szándékával, jóhiszeműen történt – megállapították, hogy a panaszos jogát megsértette a marasztaló izlandi ítélet. A Bladet Tromsø k. Norvégia ügyben⁴³ a hírnévsértés egy, a főkavadászat törvényességét felügyelő személy – igaz, zárolt – beszámolóján alapult a közlés, amelyben az érintett halászok kegyetlen munkamódszereiről esik szó. A később kiküldött vizsgálóbizottság nem igazolta az eredeti állításokat, az ezt követő becsületsértési perben született, a lapot elmarasztaló ítélet azonban Strasbourg szerint az egyezménybe ütközik – közérdekű vita során, megalapozottnak tűnő, hivatalos forrásból származó állítások közzététele nem lehet jogsértő (a különvéleményt író bírák azzal érveltek a döntés ellen, hogy mivel a minisztérium kifejezetten azért tiltotta meg a jelentés közzétételét, mert becsületsértő kitételeket tartalmazott, a jóhiszeműség nem lett volna megállapítható). A Thoma k. Luxemburg ügyben⁴⁴ a forrás ugyan ‘csak’ egy másik lapban megjelent cikk volt, amely egyes kormányzati tisztségviselőkre nézve tett rágalmozó állításokat, de a luxemburgi bíróság marasztaló döntése Strasbourg szerint megsértette az Egyezményt. Az ítélet indoklása szerint nem várható el minden esetben a sajtótól, hogy a külső forrásból származó információk

⁴² Case no. 47/1991/299/370. 1992. május 28-i ítélet.

⁴³ Application no. 21980/93. 1999. május 20-i ítélet.

⁴⁴ Application no. 38432/97. 2001. június 29-i ítélet.

hitelességét bizonyítsa. Egy újabb keletű híresztelési-ügyben (Selistö k. Finnország⁴⁵) hozott döntés kimondja, hogy a rendőrség által készített nyomozati anyag idézése még később esetleg bebizonyosodó hamis volta ellenére sem tekinthető olyan állításnak, amelynek közzétéve felelősségre vonható, az ilyen állítások igazságtartalmának vizsgálatára a sajtó nem kötelezhető, és számára az idézés, a híresztelés során még bizonyos mértékű egyoldalúság, elfogultság is megengedett. A szóban forgó ügyben egy sebészt vádoltak meg (nevének említése nélkül) azzal, hogy ittasan, vagy legalábbis másnaposan végzett el egy rutinműtétet, amelynek eredményeképpen a páciens meghalt. A hivatalos vizsgálat után a rendőrség végül nem emelt vádat az orvos ellen. Az újságíró azonban – az elhunyt férjének nyilatkozatára, illetve az említett nyomozati anyag egyes, kiragadott részeire hivatkozva – mégis közzétette a rágalmazó állításokat. A strasbourgi bíróság – tekintettel a sebész azonosíthatóságának hiányára, a számára biztosított válaszadási jogra, mellyel nem kívánt élni, illetve a témához kapcsolódó közérdekre – megállapította az egyezmény megsértését, mivel a részes állam elmarasztalta az újságírót. Némi kritika is érte a döntést, főként amiatt, mert a bíróság kifejezetten elutasította azt, hogy az újságíró azon eljárása, mely szerint a rendőrségi jelentésből egyoldalúan, kizárólag az orvosra nézve terhelő információkat közölte – és így elhallgatta a *teljes* igazságot –, megalapozná a jogsértés megállapítását.⁴⁶

A Verlagsgruppe News GmbH k. Ausztria ügyben⁴⁷ szereplő panaszos is híreszteléssel valósította meg a becsületsértést, a megsértett felek az Osztrák Szabadságpárt egyes politikusai voltak. A vitatott megjegyzések eredetileg egy osztrák napilapban jelentek meg, amelynek eredményeképpen az érintettek rágalmazási pert indítottak, majd ezután közölte azokat a panaszos által kiadott magazin. A politikusok újfert pert indítottak becsületsértés miatt, és meg is nyerték azt. Strasbourg azonban úgy döntött, hogy az ítélet megsértette a 10. cikkelyt. Indokolásában leszögezte, hogy a másodszori megjelentetés idején a vitatott állítások már széles körben ismertek voltak. A közügyekről folytatott vita szabadsága ezúttal megelőzte a sérelmet szenvedett felek személyiségi jogait, a politikusok türekszüskébe egyébként is szükségszerűen magasabb az átlagemberénél, és ezáltal még a lap nem egészen semleges hangvételű beszámolója sem lépte túl a szólásszabadság, illetve az elfogadható kritika határait. A Gorelishvili k. Grúzia ügyben a Bíróság megállapította, hogy a sajtó nem kötelezhető újabb vizsgálódásra akkor, ha információit, melyekre állításait alapozza, hivatalos iratokból szerzi.⁴⁸

Kérdéses, hogy a fenti, híreszteléssel kapcsolatos ügyekből vajon levonható-e az az általános következtetés, hogy a sajtót mentesíteni kell a más forrásból származó információk közzététele miatt fennálló felelősség alól. Pusztán a cikkekben vizsgált témák „közérdekűsége” még nem lett volna elegendő a sajtó számára kedvező döntésekhez. A strasbourgi bíróság minden esetben vizsgálta a sajtó eljárásának korrektségét, és azzal érvelve döntött a sajtó javára, hogy az felelősen járt el, esetleg lehetővé

⁴⁵ Application no. 56767/00. 2004. november 16-i ítélet.

⁴⁶ DESMOND BROWNE: Libel and publication in the public interest. *www.5rb.com*, 2005. 9.

⁴⁷ Application no. 76918/01. 2006. december 14-i ítélet.

⁴⁸ Application no. 12979/04. 2007. június 5-i ítélet.

tette a válaszadást, vagy olyan hivatalos forrásból nyerte információit, amelyek esetében a valóság vizsgálata indokolatlan volt.

A magyar bírói gyakorlat is mintha hasonló irányba mozdult volna el – helyesen. Bizonyos helyzetekben, bizonyos információforrások közreműködése esetén elfogadható, ha a sajtó csupán közlésezi az adott állítást. Az EBH 2001. 407 alapján ilyen forrás az országgyűlés, a helyi önkormányzat, a közigazgatás országos és helyi szervei, valamint az igazságszolgáltatás egyes szervei, amelyek „hatáskörébe tartozó eljárásokról, az eljárásokban betervezett indítványokról, javaslatokról tudósító sajtót [...] nem terheli a valóság bizonyításának kötelezettsége.” A valósághű tudósítás tehát mindenképpen jogszerűnek minősül. A konkrét ügyben egy televíziós csatorna híradójában számolt be a Fidesz parlamenti képviselőcsoportja által egy határozati javaslatához csatolt módosító indítványáról, amelyben megnevezésre kerültek azon személyek, akiket a képviselőcsoport összefüggésbe hozott az ún. olajügyekkel. A televízió – miután a Legfelsőbb Bíróság megváltoztatta a jogerős döntést – nem volt köteles a helyreigazító közlemény közzétételére. Ugyanígy nem kötelezhető a sajtó arra, hogy „a rendőrség által tartott sajtótájékoztatón elhangzott tényállítások valóságtartalmát ellenőrizze” (BH 2002. 51). A Legfelsőbb Bíróság – megváltoztatva a jogerős döntést, és elutasítva a helyreigazításra irányuló kérelmet – megállapította, hogy a sajtó elé nem állítható olyan gondossági követelmény, amely teljesíthetetlen. Ezen elv újabb kiterjesztésével élve a bírósági sajtóreferenstől kapott téves információ közlése sem alapoz meg személyiségvédelmi igényt (BH 2003. 357). Ebben az ügyben sajátos módon döntött a bíróság: mivel a téves, hírnevsértő tájékoztatás (egy elsőfokú, elmarasztaló ítélet jogerőssé emelkedéséről számolt be tévesen a lap) valóban megtörtént, a bíróság megállapította, hogy az alperes megsértette a felperes jó hírnevét. Mivel azonban a felelősség megállapításának feltételei közül a felróhatóság nem állt fenn, kártérítést nem ítélt meg a számára.

Ezekben az esetekben a sérelmet szenvedett természetesen perelheti – például kártérítést igényelve – az állítások eredeti forrását, de a sajtótól is joggal követelhető – ha nem is helyreigazítás formájában – a későbbiekben hamisnak bizonyuló állítások kiigazítása: a sajtó objektív, teljes körű, kiegyensúlyozott tájékoztatási kötelezettsége ugyanis előírja mindezt.

Úgyszintén „nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtószerv valamely büntető-, polgári-, közigazgatási eljárás befejezése előtt a valóságnak megfelelően tájékoztat az eljárásban megállapított tényről” (BH 2004. 273), még akkor sem, ha az eljárás későbbi szakaszában esetleg bebizonyosodik a korábban megállapított tény hamis volta. A Fővárosi Ítéltábla e döntésével kiterjesztette a PK 14. sz. állásfoglalás eredetileg csak a büntetőeljárásokról történő tájékoztatásra kiterjedő érvényét. Az EBH 2005. 1289 alapján pedig azt az újságírókat mentették fel a rágalalmazás vádjától, aki egy bűnügyben adott téves szakértői véleményre hivatkozva gyakorlatilag elmebetegnek minősítette a sértettet.

A hamis állítások híresztelése esetén a sajtó bizonyos körben tehát mentességet élvez a felelősség megállapítása alól. A megfelelő tájékoztatás érdekében ez rendjén is való, és a jövőben könnyedén elképzelhető az elv további kiterjesztése. A határok meghúzására azonban ügyelni kell: bármely nyilvános eseményről való hű tudósítás

még nem alapozhatja meg a sajtó immunitását, mert az könnyen visszaélésekhez vezethet – ez pedig nemcsak a személyiségi jogokat, hanem a közönség tájékoztatáshoz fűződő érdekeit is hátrányosan érintheti.

VII. Ki a közszereplő?

A sajtó-helyreigazítással kapcsolatban elvben kérdésként merülhet fel, hogy szükség lehet-e eltérő mérce alkalmazására a közéleti szereplők, illetve a magánszemélyek esetében? Korábban említésre került, hogy az Alkotmánybíróság alapvető fontosságú, 36/1994. (VI. 24.) sz. határozata a közszereplők számára az általánosnál – a jogszabályokban szereplőnél – magasabb tűrésküszöböt határozott meg hírnevük és becsületük védelme tekintetében. Ez azonban a büntetőjogi rágalalmazásra és becsületsértésre megállapított mérce volt, amely lassan, de nem kizárólagos jelleggel beszivárgott a polgári jogi személyiségvédelem bírósági gyakorlatába is, ugyanakkor fel sem merült, hogy a helyreigazításra is alkalmazható lenne.

Eljátszhatunk a gondolattal, hogy a közszereplő-magánszemély distinkció alkalmazásra kerülhet a helyreigazítás intézményénél is. Ugyanakkor tisztázatlan kérdés, hogy milyen személyi körben érvényesül a csökkentett személyiségvédelem. Magyarán: ki a közszereplő (Balás P. Elemérnél: „a kortörténetben szerepet vállaló személy”⁴⁹)? A fent említett 36/1994. (VI. 24.) AB határozat a rendelkező részében ugyan még csak *hatóságról, hivatalos személyről, vagy közszereplő politikusról* tesz említést, indokolása azonban már utal a *közéleti szereplőkre* is,⁵⁰ a jogalkalmazói gyakorlatra bízva a közszereplői kör meghatározását.⁵¹ Az 57/2001. (XII. 5.) AB határozat is említi – a strasbourgi gyakorlat ismertetése során – a „*közéletben szereplő személyek*” kategóriáját.

Az egyetlen jogszabály, amelyben valamiféle definíciót találunk a közszereplőkre vonatkozóan, az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról szóló 2003. évi III. törvény, az ún. ügynöktörvény. Az 1. § 13. pontja alapján közszereplőnek minősül az a személy, „aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította”. Elsőfokú döntésében 2007 februárjában a Fővárosi Bíróság az utóbbi kategóriába esőnek – tehát a közvéleményt *feladatszerűen* alakítónak – ítélte a történelmi egyházak egyes vezetőit, így a rájuk vonatkozó, az esetleges ügynökműlttal kapcsolatos adatszolgáltatást a másodfok megerősítő döntése esetén a történelmi levéltár nem tagadhatná meg.⁵² A döntés megkérdőjelezhető, mert meglehetősen vitatható, hogy az egyházak vezetői feladatszerűen alakítják-e a közvéleményt, mint ahogyan az is kérdéses, hogy a szóban forgó személyek személyiségi jogaik érvényesítése tekintetében ma közszereplőnek minősülnének-e, tekintettel arra, hogy több-

⁴⁹ BALÁS P. ELEMÉR: A személyiségi jogok. In SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar Magánjog I. Általános rész. Személyi jog*. Budapest: Grill Károly Kiadója, 1941. 651.

⁵⁰ 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, III./1. és III./4.

⁵¹ Uo. III./3.

⁵² JOÓ ISTVÁN: Első fokon közszereplők. *Magyar Nemzet*, 2007. február 9.

ségük nem tekinthető rendszeres médiaszereplőnek (az ügynöktörvény által elérni kívánt célt ez a felvetés persze aligha érinti).

A Ptk. 80. § (2) bekezdése értelmében nincsen szükség hozzájárulásra a „nyilvános közszereplés” során készült felvétel nyilvánosságra hozatalához. Ez ugyan csak a képmáshoz fűződő jog védelmére vonatkozik, de szorosan összefügghet az emberi méltósághoz való joggal. A sajtó a hétköznapiakban mindenesetre eléggé kiterjesztően értelmezi e szabályt: a közszereplőkről közterületen készült képek felhasználásához nem kér engedélyt.

Régi vita a jogirodalomban, hogy a tömegrendezvényeken készült fényképek felhasználása milyen esetekben tekinthető jogszerűnek. A legáltalánosabb felfogás szerint ilyen esetekben az is elfogadható, ha a felvételen valaki beazonosítható módon szerepel.⁵³ Akkor lehet ez az eljárás jogsértő, ha a kép felhasználása visszaélészerűen történik, és ez az illető számára sérelmet okoz. A Legfelsőbb Bíróság BH1997.578. számú ítélete alapján a Horthy Miklós kormányzó újratemetésére díszmagyarba öltözött felperes azzal, hogy „a mai divat szerint már nem használatos, figyelemkeltő öltözékben jelent meg”, *önként közszereplést vállalt*. Az alperes hetilap, a *168 Óra* ellenben visszaélészerűen közölte a képet, oly módon, amely arra irányult, hogy a felperest nevéssé tegye (egy olyan rovatban, ahol hagyományosan viccelődő, szatirikus, ironikus, gúnyos képaláírásokat kértek a lap olvasóitól). A közzététel módja jogsértő, a lap megsértette a felperes képmáshoz és emberi méltóságához fűződő jogait, így nem vagyoni kártérítésre jogosult. A döntés által közszereplésnek tekintett nyilvános rendezvényen való megjelenés azonban nem vehető egy kalap alá a „közszereplés” hagyományos fogalmával. Hírnév- és becsületvédelmi szempontból nem eshet azonos megítélés alá a rendezvényen pusztán megjelenő, és az ott beszédet mondó személy – talán a Legfelsőbb Bíróság ezen döntésének szóhasználata kissé félrevezető. A közönség soraiban helyet foglaló személy esetében ugyanis képmásának bármely olyan nyilvánosságra hozatala jogsértő, amelyik őt a tömegből azonosítható módon kiemeli és visszaélészerűen ábrázolja.

A közszereplő fogalma ma már egyértelműen bővebb a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat által eredetileg meghatározott körnél, a hivatalos személyek, politikusok körénél, de a kategorizálás pontos szempontjai nem egyértelműek. Egy döntésben közszereplőnek minősült például Muskovszky Gábor ügyvéd, aki nagy sajtónyilvánosságot kapott ügyekben járt el jogi képviselőként,⁵⁴ vagy a közelmúltban Fábry Sándor humorista, televíziós személyiség,⁵⁵ akikre így ugyanaz a mérce vonatkozott (polgári perben), mint az Alkotmánybíróság által a közszereplő politikusokra megszabott büntetőjogi mérce. A közszereplők körének szélesedése világszerte jól kivehető tendencia, de az időnként parttalanul ható bővülés elméleti alapjai tisztázatlanok, hiszen ahogyan arról már korábban esett szó, a közszereplők csökkentett személyiségvédelmét a demokratikus rend működésének hatékonysága, a közösségi viták lefolytatásának szüksége indokolja – ezen érv érvényesülését pedig olykor nehéz felfedezni

⁵³ PETRIK FERENC: *A személyiség jogi védelme. A sajtó-helyreigazítás*. Budapest: HVG-Orac, 2001. 140.

⁵⁴ Ld. MOLNÁR PÉTER: *Gondolatbátorság*. Budapest: Új Mandátum, 2002. 88.

⁵⁵ Elutasították Fábry Sándor keresetét György Péter ellen. *MTI* 2006. február 20.

a közszereplői kör újabb és újabb tágulása esetében. Annak behatárolása, hogy ki, mennyiben gyakorol befolyást a közügyek alakítására, nem lehetséges abszolút precizitással. A társadalmi fontosságú ügyekben a háttérben döntést hozó, a 'köz' számára ismeretlen személyek csorbítatlan személyiségvédelmet élveznek, míg a jelentős döntésekre semmiféle befolyást nem gyakorló, gyorsan tovatűnő hírnevű hírességek közszereplőnek számítanak. Ez az egyensúlytalanság kiküszöbölhető lenne, ha nem a személyekre, hanem a közösséget érintő ügyekre helyeznénk a hangsúlyt, azaz a korlátozott védelem hatókörét. Ez az elgondolás utalásszerűen meg is jelenik a 34/2004. (IX. 28.) AB határozatban, de széles körben még nem nyert teret.

Sólyom László fontosnak itéli a *bírák* kiemelését a közszereplők köréből: az alkotmánybíráskodás kezdeteit összegző munkájában megemlíti, hogy a bírák egyszerű besorolása a közszereplők csoportjába „védtelenül hagyja (...) a bíróságokat.”⁵⁶ Ugyanerre panaszkodott évekkel később a Legfelsőbb Bíróság elnöke is, aki jogértelmezést kért abban a kérdésben (is), hogy vajon meddig terjed a bíróságok kritizálhatósága egy demokratikus jogállamban?⁵⁷ A strasbourgi gyakorlat – mint látni fogjuk – megengedi a személyiségi jogaikban megsértett bírák számára a hírnévvédelmi perek indítását, de ez csak bizonyos határok között lehetséges, oly módon, hogy a közvita ne essen aránytalan korlátozás alá – a bíróságok tekintélyének megóvása tehát jogkorlátozásra okot adó szempont lehet, ellentétben a közhatalom egyéb képviselőinek megrágalmazásával.

VIII. On-line helyreigazítás

A közelmúltban felmerült a kérdés, hogy mennyiben érvényesüljön a válaszadás joga az internetes tartalmak esetében, szükséges-e bármely korlátozást, köztük a válaszjog intézményét az eddig jórészt szabályozatlanul működő világhálóra is kiterjeszteni? Az internetben sokan a szabadság új, a megóvásra feltétlenül érdemes szféráját látják, és ebből eredően hevesen tiltakoznak mindenféle korlátozási kísérlet ellen. A szabadság jogos igénye azonban nem igazolhat jogsértő magatartást, és a jog gyakorlásakor tekintettel kell lenni mások jogaira, autonómiájára is. Elfogadható tehát, ha a személyiségi jogok és a közösség tájékoztatásának érdekében az internetre is kiterjesztjük a válaszadási jog elismerésének kötelezettségét. Ennek megfelelően rendelkezik az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott 2004-es ajánlás, amelyik a válaszjog on-line környezetre való kiterjesztését javasolja a tagállamok számára,⁵⁸ valamint az Európai Parlament és Bizottság ajánlása, amely „az emberi méltóság védelme érdekében” kéri az Európai Unió tagállamait arra, hogy terjesszék ki saját belső jogukban a válaszadás jogát a világhálón elérhető tartalmakra is, vagy biztosítsanak egyéb megfelelő orvoslást az on-line környezetben történt egyes jogsértésekre.⁵⁹

⁵⁶ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest: Osiris, 2001. 482.

⁵⁷ A Legfelsőbb Bíróság elnökének alkotmánybíróági indítványa. *Fundamentum*, 2006/3.

⁵⁸ Recommendation Rec(2004) 16 of the Committee of Ministers to member states on the right of reply in the new media environment.

⁵⁹ Recommendation of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 On the Protection of Minors and Human Dignity and the Right of Reply in Relation of the Competitiveness of the European Audiovisual and Information Services Industry (2006/952/EC).

A következő kérdés, hogy mely internetes tartalomszolgáltató kötelezhető helyreigazításra? Melyek azok a tartalmak, amelyek beilleszthetőek a 'sajtó' kategóriájába, értelmezhető-e egyáltalán a sajtó fogalma az internet vonatkozásában? Kétségtelenül létezik a világhálón is 'professzionális média', internetes újságok formájában (melyek egy része nyomtatásban is megjelenik, más részük azonban csak digitálisan érhető el). Ugyanakkor az internetes információszerzés nem korlátozódik ezekre, egyes olyan honlapok is jelentős látogatottságnak örvendenek, amelyek nyilvánvalóan nem 'újságok'. Méltánytalansághoz vezetne, és az intézmény céljának betöltése is elnehezülne, ha pusztán az internetes újságokkal szemben ismernénk el a válaszadás jogát. Az Európa Tanács ajánlása ennek felismerésével javasolja azt, hogy a válaszadás joga olyan rendszeresen frissített tartalomszolgáltatásokra terjedjen ki, amelyek szerkesztői szempontból értékelhetőek. Az ajánlás alighanem rátapintott a lényegre: a sajtó hagyományos fogalma a világhálón értelmezhetetlen.

Az internetes helyreigazítás további nehéz technikai kérdéseket is felvet, mint például az igénybejelentés határidejének kérdése (akkortól kezdve indul az eljárás megindítására nyitva álló határidő számítása, amikor a vitatott tartalom hozzáférhetővé válik, vagy amikor a hozzáférés lehetősége megszűnik?), a helyreigazítás formai követelményeinek meghatározása (a sérelmezett tartalommal együtt, esetleg önálló *linken* vagy külön oldalon kell-e feltüntetni a válaszközleményt?), a jogsértésért felelős személy azonosíthatósága (hogyan lehet a tartalomszolgáltatókat a felelős személy előzetes megnevezésére kötelezni?), a válaszközlemény hossza (tekintettel a világháló sajátosságaira, lehet-e terjedelmesebb közlemény közzétételét követelni?), a vitatott tartalom archiválásának kérdése (a bizonyítási eljárás lefolytatása céljából).⁶⁰ Ezek megválaszolása a közeli jövő sűrűtendő feladata lesz.

IX. Sajtó-helyreigazítás és az új Ptk.

Az új Polgári Törvénykönyvről három tervezet is közzétételre került a közelmúltban. Ezen tervezetek sajtó-helyreigazításra vonatkozó változtatási javaslatait tekintjük át a következőkben.

A Vékás Lajos professzor által vezetett Kodifikációs Főbizottság tervezete az új Ptk.-ról (2006. június)

„2:117. § [Sajtó-helyreigazítás]

(1) Ha valakiről sajtó útján valótlan tényt állítanak, híresztelnek vagy való tényeket hamis színben tüntetnek fel – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül –, követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kiténik, hogy a közlemény mely tényállítása valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetve melyek a való tények.

(2) A helyreigazítást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat esetében a legközelebbi számban azonos módon, rádió,

⁶⁰ E kérdésekről ld. KÖRMENDY-ÉKES JUDIT–LENGYEL MÁRK: Az on-line helyreigazítás az európai jogi felfogásban. *Magyar Jog*, 2005/5.; KISS TIBOR: Sajtó-helyreigazítás az interneten. *Magyar Jog*, 2006/11.

televízió vagy elektronikus világháló esetében pedig – ugyancsak nyolc napon belül – a sérelmes közléssel azonos napszakban és azonos módon kell közölni.”

Az új Ptk. első, szakértői tervezete a sajtó-helyreigazítás szabályait szinte változatlanul hagyva kiterjesztette volna annak alkalmazási körét az internetre, azaz a tervezet szóhasználatában az „elektronikus világháló”-ra is. A szövegtervezethez mellékelt kommentár nem ad útmutatást abban a tekintetben, hogy mely tartalmakra nézve kellett volna e kiterjesztésnek érvényesülnie, de az általános fogalmazásmódból alighanem az következik, hogy a kodifikátorok szándékai szerint a kötelezettség valamennyi, rendszeresen frissített tartalomra kiterjedt volna.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által kidolgozott új Ptk.-tervezet (2007. október)

„2:137. § [Sajtó-helyreigazítás]

(1) Ha valakiről sajtó útján valótlan tényt állítanak, híresztelnek vagy való tényeket hamis színben tüntetnek fel – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül –, követheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tény-állításai valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetve melyek a való tények.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltak nem alkalmazhatók, ha a sajtó a nyilvános közszereplés alkalmából elhangzottokról a nyilatkozó személy kilétére utaló adatok valóságának megfelelő feltüntetésével tudósítást tesz közzé azzal, hogy ha a tudósítás meghatározott személyre vonatkozó állítást tartalmaz, a tudósításban – ha az megismerhető – az érintett személy álláspontját is ismertetni kell. Nem felel a sajtó abban az esetben sem, ha a tudósítás tárgya hivatalos eljárások, döntések, illetve határozatok ismertetése.

(3) A helyreigazítást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat esetében pedig az igény kézhezvételétől számított nyolc napot követően a legközelebbi számban azonos módon, rádió, televízió vagy elektronikus világháló esetében pedig – ugyancsak nyolc napon belül – a sérelmes közléssel azonos napszakban és azonos módon kell közölni.”

Az IRM elsőként közzétett tervezete több drasztikus újdonságot vezetett volna be. A szöveg (2) bekezdése törvénybe iktatta volna a ‘felelős újságírás’ egyik szabályát: a nyilvános közszereplések során elhangzott hamis állítások esetén, a sajtó, ha hűen közli az elhangzottakat, és ismerteti a másik fél álláspontját is, mentesül a felelősség alól. Mentesült volna továbbá akkor is, ha a tudósítás tárgya hivatalos iratok, döntések ismertetését tartalmazza – és ebben az esetben ‘a másik felet’ sem kellett volna meghallgatni. A tervezet szintén kiterjesztette volna a helyreigazítási kötelezettséget az internetes tartalmakra is.

T/5949. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről (2008. június)

„2:89. § [A sajtó-helyreigazítás szabályai]

Ha valakiről sajtó útján valótlan tényt állítanak, híresztelnek vagy való tényeket hamis színben tüntetnek fel – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül –,

követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tényállítása valótlan, mely tényállítás megalapozatlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben és melyek a való tények.

A helyreigazítást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat esetében pedig az igény kézhezvételét számított nyolc napot követően a legközelebbi számban azonos módon, rádió, televízió esetében pedig – ugyancsak nyolc napon belül – a sérelmes közléssel azonos napszakban és azonos módon kell közölni.

2:92. § [A sajtótudósításra irányadó sajátos rendelkezések]

Nem alkalmazhatók a 2:88-91. §-okban foglalt rendelkezések [a helyreigazításon kívül a személyiségi jogok megsértéséért való felelősség szabályai, illetve a felröhátoságon alapuló kártérítés és sérelemdíj megállapítására vonatkozó szabályok], ha

- a) a sajtó a nyilvános rendezvényen elhangzottakról, a nyilatkozó személyének pontos megjelölésével, az elhangzottaknak megfelelően, szövegű idézet formájában tudósít, vagy
- b) a tudósítás tárgya hivatalos eljárások, döntések vagy határozatok ismertetése.

2:93. § [A közszereplő jogvédelme]

Ha a sajtó a közszereplő jómnevét közszereplésével vagy egyéb közéleti megnyilvánulásával kapcsolatban sértette meg, a 2:88-91. §-ban foglalt jogkövetkezmények csak akkor alkalmazhatóak, ha a jogsértés a sajtó szándékos vagy súlyosan gondatlan eljárása miatt történt; a sajtó akkor mentesül e jogkövetkezmények alól, ha bizonyítja, hogy eljárása nem volt szándékos vagy súlyosan gondatlan.”

A beterjesztett törvényjavaslat jórészt nem veszi át a korábbi tervezetek módosítási javaslatait, ellenben új javaslatokkal él. Először is, nem terjeszti ki a helyreigazítási kötelezettséget az on-line tartalmakra (ellentétben az EU ajánlásával, de az új EU irányelvnek megfelelően). Mentességet adna továbbá a helyreigazítási kötelezettség alól, ha a sajtó nyilvános rendezvényekről híven tudósít, illetve ha hivatalos dokumentumokat, döntéseket közöl. Az ellenérdekű fél meghallgatása egyik esetben sem feltétele a mentesülésnek. Ez a rendelkezés túllépne a bírói gyakorlat vívmányainak törvénybe iktatásán, és valamennyi nyilvános rendezvényről való tudósítást privilegizálna, megkönnyítve ezzel a sajtó munkáját, de csorbítva kissé a közönség tájékozódáshoz fűződő jogát.

A másik jelentős módosítási javaslat alapján pedig a sajtó-helyreigazításban is létrejönne a közszereplő-magánszemély distinkció: az új Ptk. ennek megfelelően a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat által felállított mércét követné. Teszi ezt azonban egyelőre pontatlanul: a szöveg ugyanis úgy szól, hogy „a sajtó akkor mentesül e jogkövetkezmények alól, ha bizonyítja, hogy eljárása nem volt szándékos vagy súlyosan gondatlan.” Akadékoskodva azt is kérdezhetnénk, vajon mire vonatkozik a szándékos (vagy súlyosan gondatlan) eljárás? A sajtó azon eljárása ugyanis, hogy közzéteszi a hamis állítást, minden valószínűség szerint szándékos. A szándékosság és súlyos gondatlanság mércéje az eredeti AB határozatban az igazság felderítésének folyamatára vonatkozik: itt a szövegtervezetből ez nem derül ki egyértelműen. A tanulmány

korábbi szakaszában pedig esett már szó arról, miért indokolható nehezen a közszereplők csökkentett személyiségvédelmének a helyreigazításra való kiterjesztése, miért képezi ez a közönség tájékozódási jogának korlátját.

X. Külföldi példák

Az *Egyesült Királyságban* nem létezik a sajtóban általánosan érvényesülő válaszjog. Ez azonban nem jelenti azt, hogy bizonyos körben ne léteznének ahhoz nagyban hasonlító, vagy hasonló eredményt hozó előírások.

Az írott sajtóban meglehetősen hatékonysággal bíró – ott sokat kritizált, Magyarországon szinte elképzelhetetlen ideálnak tűnő –, a sajtóval szembeni panaszokat vizsgáló bizottságon, a Press Complaints Commission-ön keresztül megvalósuló önkormányozás működik. A PCC kódexének 2. pontja értelmében a sajtó köteles biztosítani bármely közleményére adandó válasz lehetőségét, amennyiben a közlemény – tényállításait tekintve – pontatlan volt.

Az elektronikus sajtót szabályozó törvények szigorú előírásokat tartalmaznak valamennyi televízió- és rádióadóra nézve. Ezek alapján mindenkit kötelező – az előző pontban már részleteiben is tárgyalt – előírás az egyes műsorszámokban felvetett közéleti, politikai témák pártatlan, pontos, tisztességes bemutatása.⁶¹ A törvényben meghatározott általános kötelezettséget a médiahatóság, az Ofcom által kiadott, szintén kötelező erejű kódex (Broadcasting Code) részletezi. Így, közvetett formában mégiscsak megvalósul a válaszadás, legalábbis kielégítésre lelnek a mögötte álló, indokolt-ságát alátámasztó igények.

A közéleti személyiségek hírnévvédelmének, a rágalmozás [libel] *torijának* határait a korábbiaknál jóval szűkebbre vonó új *common law* szabályai is utalnak a válaszjog közvetett elismerésére. Az e körben meghatározó Reynolds-ügyben született Lordok Háza-béli ítélet⁶² meghatározza az ún. „*felelős újságírás*” [responsible journalism] hozzávetőleges kritériumait, amelyek betartása esetén a sajtó még egyébként hírnévsértő, hamis állítás közzététele esetén is mentesülhet a felelősség alól. E kritériumok alapján a mentesülés megállapításakor figyelembe kell venni azt is, hogy kapott-e lehetőséget a felperes saját álláspontja kifejtésére, illetve, hogy a megjelent cikk vagy közzétett információ tartalmazta-e az ő álláspontját az adott kérdéstről. Bár az ítélet nem írja elő, hogy kizárólag ezen esetekben mentesülhet a sajtó, a későbbi gyakorlatot figyelembe véve egyértelmű, hogy a válaszadás lehetőségének biztosítása (ez esetben tehát általában a sérelmes állításokkal azonos időben történő közreadása) a jogellenesség megállapításakor igen komoly súllyal esik a latba.

Végezetül érdemes megemlíteni egy, szintén a rágalmozás jogában szereplő apró részletszabályt. A „*qualified privilege*” értelmében bizonyos eseményekről (bírói, hatósági, parlamenti eljárásokról, bizonyos nyilvános ülésekről, eseményekről) való tudósítás, esetleg bizonyos (általában állami vagy egyéb hivatalos) forrásokból származó információk közzététele törvényi védettséget élvez, azaz a hiteles, pontos köz-

⁶¹ A Communications Act 2003 319. szakaszának (2) bekezdés c) és d) pontja, illetve 326. szakasza.

⁶² Reynolds v. Times Newspapers [2001] 2 AC 127.

zétével, beszámoló eleve kizárja a rágalmazás megvalósulását. Ez alóli kivételt jelent azonban, ha a tudósításban szereplő, a benne foglaltakat sérelmező fél – megfelelő módon – a leírtak magyarázatát, pontosítását kívánta megjelentetni, ezt pedig a köz-zétevő megtagadta. A válaszjog tehát ugyan e szűk körben sem kényszeríthető ki, (ritkán előforduló) megtagadása azonban súlyos következményekkel járhat.⁶³

Csupán röviden utalnék e körben – a válaszadási jog széles körben történt elismerését demonstrálandó – a *német* és a *francia* szabályozásra.

A német szövetségi államban az írott sajtót az egyes államok sajtójogi szabályozása kötelezi a válaszok megjelentetésére. A német válaszjog általában tágabb a magyar sajtó-helyreigazításnál, ugyanis minden olyan esetben megilleti a válaszjog a német polgárt, amikor tényállítás jelenik meg róla, függetlenül az állítás sérelmes voltától vagy igazságtartalmától.⁶⁴ A válaszjog egyes szabályait időről-időre megtámadják ugyan az Alkotmánybírószágon, de a német Alkotmánybírószág kivétel nélkül alkotmányosnak ítélte azokat.⁶⁵

Az elektronikus sajtóban sincs egységes, szövetségi szintű szabályozás, az állami szinteken azonban a televíziókkal és a rádiókkal kapcsolatban is létezik a válaszjog, szintén a tényállításokkal összefüggésben.⁶⁶

A francia válaszjog az európai államokat tekintve a legszélesebb körű, ezáltal per-se a legharsányabb vitákat is generálja. A Magyarországon is gyakran hivatkozott francia megoldás nálunk nem talált túl nagy megértésre, de a francia sajtójog kiváló ismerője, Roger Errera szerint a válaszadás szabálya, amely a francia sajtótörvény egyik legrégebbi előírása, nagyszerűen működik. A valóban rendkívül széles körű szabály jogot ad mindenkinek, akiről az írott sajtóban valami megjelenik, hogy bármely, őt érintő tényállításra vagy véleményre válasz adjon, függetlenül annak igaz vagy sértő voltától.⁶⁷ A válaszadás létezik a francia elektronikus sajtóban is.⁶⁸

A válaszjog egyébiránt a francia és a német példán kívül is meglehetősen széles körben megtalálható, példának okáért Ausztriában, Hollandiában, Norvégiában, Spanyolországban is. Általában a hamis tények kiigazítására szolgál, de nem mindenhol feltétele a valóság bizonyítása, olykor bármely tényállítás ellenében (Németország), máskor pedig a véleményekkel szemben is alkalmazható (Franciaország), más megoldás szerint csak közvetve, a kiegyensúlyozottság szigorú előírásai biztosítják azt (mint Angliában, ugyanakkor megjegyzendő, hogy az Európai Unió számára ez a megoldás, tehát az irányelv vonatkozó rendelkezésének meglehetősen leszűkítő

⁶³ Defamation Act 1996 15. szakasz (2) bekezdés.

⁶⁴ ULRICH KARPEN: Freedom of the press in Germany. In *Press law and practice – a comparative study of press freedom in European and other democracies*. Article 19 – International Centre Against Censorship, 1993. 87–88.

⁶⁵ Ld. például a hamburgi sajtójoggal kapcsolatos döntést: 97 BVerfGE 125 (1998).

⁶⁶ Ld. ERIC BARENDT: *Broadcasting law – a comparative study*. Oxford: Clarendon Press, 1993. 162–163.

⁶⁷ ROGER ERRERA: Press law in France. In *Press law and practice – a comparative study of press freedom in European and other democracies*. Article 19 – International Centre Against Censorship, 1993. 68.; SAJÓ (2005) i. m. 50–51.

⁶⁸ Ld. BARENDT (1993) i. m. 163.; SAJÓ (2005) i. m. 51.

értelmezése is elfogadható).⁶⁹ Dél-Afrikában ellenben kis híján az Alkotmányba is bekerült a válaszadás joga,⁷⁰ míg az 1969-es Emberi Jogok Amerikai Egyezménye – az emberi jogi egyezmények közül egyetlenként – kifejezetten kötelezi a részes államokat a válaszadás jogának biztosítására, ezzel az emberi jogok szintjére emelve azt (14. cikk).

XI. Válaszjog az európai jogrendben

Az Európai Unió korábban Televíziózás Határok Nélkül EK-irányelvnek, míg 2007-es módosítását követően Audiovizuális Médiaszolgáltatásokról szóló irányelvnek⁷¹ nevezett, a tagállamokra nézve kötelező erejű normája előírja, hogy a személyhez fűződő jogok, különösen a jó hírnév és a becsület hamis tényállításokkal, a televíziós műsorszolgáltatásban történt megsértése esetére a tagállamok biztosítsanak kötelező szankcióként válaszjogot, vagy annak megfelelő elégtételt (23. szakasz). A válaszjog tehát ‘túlélte’ az irányelv digitális technikához való igazítását, azaz az említett rendelkezés – a korábbiakhoz hasonlóan – érvényben maradt. Ugyanakkor az irányelv nem terjesztette ki a válaszjogot a „nem lineáris”, tehát egyedileg lehívható – interneten vagy digitális műsorszórással terjesztett –, egyébként a módosított irányelv hatálya alá tartozó audiovizuális szolgáltatásokra.

Az Európa Tanácson belül létrejött, a határokat átlépő televíziózásról szóló európai egyezmény is előírja a kötelező válaszjogot (8. szakasz). A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bizottsága is elismerte a válaszjogot a szólásszabadság jogos korlátjaként.⁷²

XII. A fairness-doktrína és a válaszjog az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok médiahatósága, a Federal Communications Commission által kidolgozott *fairness-doktrína* sajátosságai, illetve az amerikai válaszadási jognak az európai felfogástól való alapvető eltérései indokolják az amerikai jogrend vonatkozó szabályainak önálló tárgyalását.

A fairness-doktrína alkotmányosságának bíróságok általi elismerése az Első Kiegészítést szinte szentségként tisztelő amerikai jogfelfogás tradícióján teljes mértékben kívül esik,⁷³ beillesztése a szólásszabadság szigorú, gondos aprólékossággal meghatározott korlátainak sorába szinte megmagyarázhatatlan.

A fairness-doktrína alapján az FCC előírta, hogy valamennyi televízió- és rádióadó, adásidejének egy bizonyos részét kötelezően a (helyi) közügyeknek szentelje, az

⁶⁹ SANDRA COLIVER: Comparative analysis of press law in European and other democracies. In *Press law and practice – a comparative study of press freedom in European and other democracies*. Article 19 – International Centre Against Censorship, 1993. 272–273.

⁷⁰ Az eredeti szövegtervezetben még szerepelt, ld.: STEPHEN SEDLEY: Information as a human right. in: JACK BEATSON–YVONNE CRIPPS (szerk.): *Freedom of expression and freedom of information. Essays in honour of Sir David Williams*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2000. 243.

⁷¹ A 2007/65/EK irányelvvel, valamint a 97/36/EK irányelvvel módosított 89/552/EGK irányelv.

⁷² Ediciones Tiempo S. A. v. Spanyolország (Case no. 13010/87), admissibility decision (1989).

⁷³ OWEN M. FISS: Free speech and social structure. *Iowa Law Review*, July 1986. 1416.

azokról szóló műsorok pedig – valamennyi álláspontot bemutatva – sokoldalúan, elfogulatlanul, kiegyensúlyozottan mutassák be a vitatott kérdéseket. Ezen felül létezett még – a doktrína kiegészítéseként – az ún. *'personal attack rule'* (a „személyes megtámadás szabálya”), amelynek értelmében amennyiben egy, a közösséget érintő vitatott kérdés tárgyalása során valamely műsorban valakinek a személyét, becsületét, integritását vagy más személyes tulajdonságát támadás éri, a megtámadott félnek megfelelő lehetőséget kell biztosítani a válaszadásra. A csatornának ráadásul efféle támadás esetén írásban fel kell hívnia a megtámadott fél figyelmét a támadás tényére, illetve rendelkezésére kell bocsátania a műsorban elhangzott szöveget. A doktrínát szintén kiegészítő *'political editorializing rule'* értelmében pedig választási időszakokban, amennyiben a műsorszolgáltató maga nyilvánított véleményt valamely jelölt mellett, vagy éppen ellene, a vele szemben álló jelöltet vagy a kritizált felet kellett hasonlóképpen értesíteni, és megfelelő lehetőséget kellett adni neki a válaszadásra. A szabályrendszer tehát sajátos módon egyesítette magában a közösségi viták előmozdításának kötelezettségét, a válaszadás jogát és a kiegyensúlyozottság követelményét.

A Legfelső Bíróság a híres Red Lion-ügyben megállapította ezen szabályok alkotmányos voltát.⁷⁴ Az ügy előzménye az volt, hogy a pennsylvaniai Red Lion rádióadó egyik műsorában a műsorvezető egy könyv szerzőjét, bizonyos Fred J. Cook-ot kommunista elfogultsággal vádolta meg. A vitatott könyv Barry Goldwater republikánus szenátorról próbálta meg 'lerántani a leplet'. Amikor a szerző tudomást szerzett az elhangzottakról, ingyenes műsoridőt kért a válaszadásra, amelyet a csatorna megtagadott. Az FCC pedig megállapította a fairness-doktrína előírásainak megsértését.

Az ítélet indoklása, amely jóváhagyta a médiahatóság döntését – dacára az érőteljes, eredeti érvelésnek –, nem vált más döntésekhez hasonlóan jogi klasszikussá, pedig számos olyan – Európában javarészt általánosan elfogadott – érvelést tartalmaz, amelyek együttesen a sajtószabadság korábbi felfogásához képest annak jóval inkább közösségi szempontú értelmezését adják ki.

Az egyhangú döntés indoklását jegyző White bíró szerint az elektronikus sajtóban jelentkező frekvenciaszűkösségből következő engedélyeztetési rendszeren keresztül műsorszolgáltatói engedélyhez jutottak nem zárhatnak ki mindenki mását a műsorszórásból: nekik a közösség megbízottjaiként vagy meghatalmazottaiként kell eljárniuk. Az engedély dacára a közösség egésze fenntartja azon jogát, hogy az egyes médiumok az Első Kiegészítés szándékainak és célkitűzéseinek megfelelően működjenek. E viszonyban nem a közlő, hanem a közönség jogai a legfontosabbak. Ennek megfelelően nem alkotmányellenes, mert nem összeférhetetlen az Első Kiegészítés mögöttes céljával, ha a médiumokat arra kötelezik, hogy segídkezzenek a tájékozott közvélemény kialakításában. A sajtószabadság nem jelenthet menedéket a korlátozatlan magáncenzúra számára, amely olyan médiumokon valósul meg, amelyek nem hozzáférhetőek bárki számára.

A fairness-doktrína később nem is került a Legfelső Bíróság elé, gyakorlati alkalmazását az egyes kerületi bíróságok ítéletei pontosították. A *Brandywine v. FCC* ügyben⁷⁵

⁷⁴ Red Lion Broadcasting v. FCC 395 U.S. 367 (1969).

⁷⁵ 473 F. 2d. 16 (1972).

az egyik kerületi bíróság megállapította, hogy a doktrína nem kíván meg többet, mint a bemutatott nézetek közötti egyfajta *hozzávetőleges egyensúlyt*, amely azonban nem jelenti azok kimért, precíz egyenlőségét.

A bíróságok eredendően jóváhagyták az FCC azon utasítását, amely alapján azoknak a csatornáknak, amelyek cigaretta-reklámokat közöltek, megfelelő időt kellett biztosítaniuk a dohányzásellenes nézetek képviselőinek is.⁷⁶ E szabály folyamánként később a környezetvédők is jogilag védett lehetőséget kaptak álláspontjuk közvételére az autókat és az ólmozott üzemanyagot hirdető cégekkel szemben.⁷⁷ A beláthatatlan következmények láttán az FCC kivonta a doktrína alkalmazási köre alól a fízetett hirdetéseket.⁷⁸

Más jellegű problémákat okozott a „vitatott közérdekű ügyek” körének meghatározása. Egy esetben például a bíróság nem engedélyezte a doktrína alkalmazását, amikor a kérelem a nyugdíjreformmal kapcsolatos alternatív álláspont megjelenítésére irányult. A megkérdőjelezhető döntés alapján a reformot széles körű közmegegyezés övezte, az nem volt vitatott ügynek tekinthető.⁷⁹

A következő kérdés az volt, hogy vajon mely programokban kell biztosítani a megkövetelt egyensúlyt? Amennyiben ez a kötelezettség minden olyan programra kiterjedt volna, amely akár a legcsekélyebb mértékben is, de tartalmazott hírányagot, közérdekű információkat is, úgy a doktrína szinte betarthatatlanná vált volna.⁸⁰

Érdeemes röviden felidézni a fairness-doktrína körül a jogtudományban zajló amerikai vitákat, mert a felmerülő érvek legtöbbször az Európában létező kiegyensúlyozottság követelményével, illetve a válaszadási joggal szemben vagy érdekében is megfogalmazható, így saját vitáinkban is relevánsak lehetnek.

Az első érv, hogy a Red Lion-döntés, még ha el is fogadjuk az indoklás érveit, kizárólag a frekvencia-szűkösség korának technikai környezetében bírhat meggyőző erővel. Akadtak olyanok is, akik már évtizedekkel korábban tagadták a szűkösség érvének megalapozottságát, mivel már akkor kevesebb napilap létezett, mint például televízióadó.⁸¹ A szűkösség egyébként nem korlátozódik a frekvenciákra, gyakorlatilag bármely más, állami tulajdonú erőforrás is csak szűkösen áll rendelkezésre, mégsem kötelezi az Állam azok kiaknázóit a doktrínához hasonló szigorúságú korlátozásoknak való megfelelésre.⁸² E nézet ellen vethető, hogy a sajtószabadság másféle ‘áru’, itt vitathatatlan közérdek fűződik a korlátozáshoz, a szűkösség megszűntével vagy természetes mivoltával érvelők elfeledkeznek arról, milyen mértékben képes a magántulajdonú sajtó gátolni a demokrácia működését, kiteljesedését.⁸³ A szűkösség ma

⁷⁶ *Branzhaf III. v. FCC* 405 F. 2d. 1082 (1968).

⁷⁷ *Friends of the Earth v. FCC* 449 F. 2d. 1164 (1971).

⁷⁸ A bíróság pedig jóváhagyta mindezt: *National Citizens Committee for Broadcasting & Friends of the Earth v. FCC* 567 F. 2d. 1095 (1977).

⁷⁹ *National Broadcasting Co. v. FCC* 516 F. 2d. 1101 (1975).

⁸⁰ *American Security Council, Education Foundation v. FCC* 607 F. 2d. 438 (1979).

⁸¹ L. A. POWE, JR.: *Of or the (broadcast) press. Texas Law Review*, 1976. 55–56.

⁸² RONALD COASE: *The Federal Communications Commission. Journal of Law and Economics*, 1959. 14–18.

⁸³ WILLIAM W. VAN ALSTYNE: *The mobius strip of the First Amendment: Perspectives on Red Lion. Supreme Court Law Review*, 1978. 562.

is fennáll, ha nem is technikai értelemben: kevesen rendelkeznek olyan erőforrásokkal, amelyek lehetővé tennék a sajtópiacon való tulajdonszerzést. Ez sem lenne önmagában megfelelő indoka a korlátozásnak, ha nem ismernénk el a sajtó közösségi szerepét.⁸⁴ A szűkösség pedig azért még nem teljesen merült feledésbe: még ma is meghatározó a szerepük a földi frekvenciát használó csatornáknak. A demokratikus megközelítés pedig azt is megköveteli, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonítsunk a mindenkori számára, többé-kevésbé ingyenesen (például műsorszolgáltatási díj megfizetése fejében) hozzáférhető csatornáknak.

A Red Lion-döntés egyébként érvelésében nem is elsősorban a szűkösségre, hanem a sajtó attól függetlenül is létező közösségi szerepére alapozta a korlátozás alkotmányosságának megállapítását.⁸⁵ A sajtószabályozás uralkodó alátámasztása többé egyébként sem lehet a szűkösség, fenntartását annak közösségi fórum-jellege igazolja, és ez független attól, hogy engedély alapján sugároz-e a műsorszolgáltató, avagy sem (a kötelezettségek mértékében az egyes műsorszolgáltatók között természetesen lehetséges az eltérés).⁸⁶

A fairness-doktrína ellenében felvethető következő érv, hogy a szigorú megkötés, illetve az abból eredő mérhető anyagi veszteség arra ösztönzi a műsorszolgáltatókat, hogy – a lehetséges következmények megelőzése érdekében – kerüljék el a vitás, elmentmondásos ügyek tárgyalását, arra sarkallja őket, hogy minél semlegesebb, minél kevésbé vitatott témákkal foglalkozzanak,⁸⁷ a doktrína tehát alkalmatlan célja betöltésére.⁸⁸ Ez az érv is felmerült már a korábbiakban, a cáfolatul szolgáló ellenvetések is ismerősek már. Először is, a közügyek eltűnése a korlátozás hatására elsősorban csak egy feltételezés, bekövetkezte a tartalomszabályozás eszközeivel részben egyébként is megelőzhető. Ettől függetlenül, ha az előírásnak valóban vannak ilyen feltételezett következményei, az valóban súlyos problémát jelent, amellyel foglalkozni kell, de azt a gyakorlatban kell vizsgálni, és megfelelően szűk előírásokkal csökkenteni bekövetkeztének esélyeit.⁸⁹ A modern tömegmédia apolitikus mivoltát aligha köszönheti elsősorban a kiegyensúlyozottság követelményének. Az összesített mérleget kell megvonni, és amennyiben a szabály többet segít céljának elérésében, mintsem hátráltatná azt, indokoltsága elfogadható lehet.⁹⁰

A harmadik érv talán a legegyszerűbb és leghatásosabb: a doktrína azért elfogadhatatlan, mert ellentétes a sajtószabadság alapvető jogával.⁹¹ Az egyensúlyozás

⁸⁴ OWEN M. FISS: *The irony of free speech*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996. 59.

⁸⁵ ROBERT C. POST: Meiklejohn's mistake: individual autonomy and the reform of public discourse. *University of Colorado Law Review*, Fall 1993. 1127.

⁸⁶ CHARLES W. LOGAN: Getting beyond scarcity: a new paradigm for assessing the constitutionality of broadcast regulation. *California Law Review*, December 1997. 1709–1714.

⁸⁷ KENNETH L. KARST: Equality as a central principle in the First Amendment. *University of Chicago Law Review*, 1975. 49.; THOMAS G. KRATTENMAKER–L. A. POWE, JR.: The fairness doctrine today: a constitutional curiosity and an impossible dream. *Duke Law Journal*, 1985. 162.

⁸⁸ VINCENT BLASI: The checking value in First Amendment theory. *American Bar Foundation Research Journal*, 1977. 626–631.

⁸⁹ BOLLINGER (1991) i. m. 126–128.

⁹⁰ FISS (1996) i. m. 60.

⁹¹ VAN ALSTYNE, i. m. 574. o.

ellenőrzését állami szerv kezébe teszi le, amely már önmagában is a szabadság korlátozása, mivel ez a szerv dönti majd el, melyik ügy ‘vitatott’ a társadalomban, és mely nézetek érdemlik meg a hozzáférést a sajtóhoz. Az állami szerv óhatatlanul preferálni fogja a már ‘bevett’ véleményeket, az ‘eretnek’, kisebbségi álláspontoknak nem lesz túlzottan nagy esélye, ezért a doktrína nem érheti el egyik fő célját, a közönség szembesítését a lehetséges, alternatív nézőpontokkal. Az állam ezen felül pedig még önkényesen vissza is élhet a ráruházott hatalommal.⁹² Az állami kontroll csökkentésével, például a kiegyensúlyozási kényszer kiiktatásával, egy pusztán a közügyek meghatározott mértékű tárgyalását előíró doktrína azonban még az állami beavatkozást eredendően ellenzők számára is elfogadható lehet.⁹³

A szabályozás védelmezői elismerik, hogy számos kényes határeset merült fel annak alkalmazása során. A nehezen eldönthető kérdések léte azonban önmagában még nem elég súlyos érv: más ‘*hard case*’-szel is szembesülünk a jogalkalmazás során, de ezekkel inkább meg kell birkózni, mintsem megijedni tőlük. Ha a körülmények indokolják a nehéz ügyek szaporítását, mint például a sajtó ügyében, indokolatlan a hezitálás.⁹⁴

A fairness-doktrína végül – nem csituló viharok közepette – 1987-ig maradt hatályban, amikor is maga az FCC döntött alkalmazásának megszüntetése mellett. Az alkalmazás megszűnését egy kerületi bíróság hagyta jóvá.⁹⁵ A ‘*personal attack rule*’, immár elválasztva a doktrínától, továbbra is érvényben maradt, bár ritkán kerül alkalmazásra.⁹⁶

Az írott sajtót kötelező válaszjog kérdése a fairness-doktrínához képest kevesebb port vert fel az Egyesült Államokban. A válaszjogot kreáló állami szabályozást a Legfelső Bíróság a Red Lion-döntés ‘furcsa párjaként’ értelmezhető, azt alig öt évvel követő Miami Herald v. Tornillo ügyben⁹⁷ nyilvánította alkotmányellenesnek.

A megsemmisített floridai szabály előírta, hogy amennyiben egy köztisztviségre pályázó jelöltet támadás ér az írott sajtóban, ugyanazon sajtótermékek kötelezően lehetőséget kell adnia a válaszadásra. Amikor a *Miami Herald* című lap megtámadta Pat Tornillo, floridai képviselőházi tagságra aspiráló jelöltet, a támadás alá vett fél megpróbálta érvényesíteni válaszadási jogát, amelyet az újság megtagadott. A floridai Legfelső Bíróság másodfokon igazat adott Tornillo-nak.

A Red Lion-hoz hasonlóan egyhangú döntésben a szövetségi Legfelső Bíróság elismerte a válaszjog létét alátámasztó indokok jogosságát, mégsem ítélte azokat elég erősnek. Az indokolás először hosszasan elemzi a sajtó korlátozatlanságából fakadó visszasságokat, a hozzáférés nehézségeit, az eluralkodó üzleti szellem okozta problé-

⁹² STANLEY INGBER: The marketplace of ideas: a legitimizing myth. *Duke Law Journal*, February 1984. 61–63. o.

⁹³ EDWIN C. BAKER: *Human liberty and freedom of speech*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1989. 260–262. o.

⁹⁴ BOLLINGER (1991), i. m. 123–124. o.

⁹⁵ Syracuse Peace Council v. FCC 867 F. 2d. 654 (1988).

⁹⁶ JEROME A. BARRON: The right of reply to the media in the United States – resistance and resurgence. *Hastings Communications and Entertainment Law Journal*, 1992/93. 6–7. o.

⁹⁷ 418 US 241.

mákat. Kitér arra a változásra is, amelynek eredményeképpen a sajtót az Első Kiegészítés szövegezésének idejéhez képest ma már egészen más mechanizmusok működtetik. Mindezek elismerése mellett is úgy vélte azonban, hogy a rendelkezés a sajtószabadságba, illetve a szerkesztési szabadságba való olyan mértékű beavatkozás, amely nem tekinthető alkotmányosnak. Az indoklás második fele túlzás nélkül az állami beavatkozás nélkül működő, szabályozatlan sajtó *apoteózis*a.

A válaszjog előírása a döntés szerint – eredendő szabadságellenességén túl – az elérni kívánt céllal ellentétes hatást is kifejthet: (ön)cenzurális hatása miatt megbéníthatja a nyilvános vitát. A döntés furcsamód egyetlen szóval sem említi a korábbi, homlokegyenest ellentétes érvelésre épülő Red Lion-döntést, nem is foglalkozik annak érveivel.

A Miami Herald-döntés azonban mégsem tekinthető a válaszjoggal való egyszerűs mindenkorra való 'leszámolásnak'. Nem tudjuk meg belőle, hogy a szűkebb hatókörű, csupán a rágalmozó állításokkal szembeni válaszjog is alkotmányellenes lenne-e⁹⁸ (bár ma aligha lenne elképzelhető egy ehhez hasonló szabályozás alkotmányosságának elfogadása). Nem érinti továbbá azon – számos államban létező – szabály érvényét, amely szerint, ha a sajtótermék, amely a kérelmező szerint hírnevét sértő állítást tett közzé, hajlandó erre irányuló kérelem esetén kiigazítani a vitatott állítást, ezzel jelentősen csökkentheti a – későbbi esetleges eljárásban megállapított jogsértés esetén – kirótt kártérítés összegét (ezek az ún. *visszavonási* [retraction] *törvények*).⁹⁹ Bizonyos, az állami beavatkozástól egyébként óvakodó szerzők egy esetlegesen korlátozottabb válaszjogot még a sajtószabadsággal összeférhetőnek tartanának (pl. amely csak magánszemélyeket illetne meg¹⁰⁰); mindenesetre újabb kísérlet a válaszadási jog bevezetésére nem történt.

A Legfelső Bíróság két alapítélete jócskán ellentmond egymásnak, feszültségük egész egyszerűen feloldhatatlan, mert azok a sajtószabadság két, tökéletesen ellentétes felfogásán alapulnak.

XIII. Összegzés

A sajtó-helyreigazítás vagy válaszjog intézménye kettős célt szolgál: a személyiség védelmén túl a megfelelő tájékoztatás követelményét is igyekszik kikényszeríteni. E többek által vitatott kettősség 'bizonyítékait' a hatályos magyar jogrendben is láthatjuk, a fentiekben már számba is vettük, itt most röviden utalnék rájuk: (1) a sajtó-helyreigazításnak nem feltétele a hírnév sérelme, a hamis, félrevezető tényállítás elegendő; (2) a közérdek sérelme esetén a törvényben megjelölt szervek közkeresettel élhetnek hamis közlés esetén; (3) a sajtó felróhatóságtól független felelőssége arra utal, hogy ebben az esetben a megfelelő tájékoztatás fontossága megelőzi a sajtó korlátozatlansághoz fűződő érdekét.

⁹⁸ JEROME A. BARRON: Rights of access and reply to the media in the United States today, *Communications and the Law*, April 2003. 5. o.

⁹⁹ Az ún. retraction-törvényekről ld. JOHN FLEMING: Retraction and reply: alternative remedies for defamation. *University of British Columbia Law Review*, 1978. 15. o.

¹⁰⁰ BLASI, i. m. 626–627. o.

Mindig van abban valami félreérthetetlen pikantéria, amikor a sajtót korlátozó valamely rendelkezésről szinte kizárólag magából a sajtóból szerzünk tudomást, érvek és ellenérvek a sajtó 'szűrőjén' keresztül jutnak el hozzánk. Ez eleve kizárja az elfogulatlan vitát. Ha pedig egy kérdésben nem feltétlenül és kizárólagosan a korlátozatlan szólás mellett dönt az adott szerv (parlament, Alkotmánybíróság, bíróság, nyomozhatóság stb.), hanem esetleg más érdekeket is figyelembe vesz, akkor a sajtó ezt a döntést automatikusan a kádári idők visszatérésével fenyegető lépésnek, de legalábbis a demokratikus normák teljes áthágásának láttatja. Ideje lenne rájönnünk: a szabadság nem korlátlan, olykor éppen hatékonyabb megvalósítása miatt szorul korlátozásra, a múlt rendszerből örökölt problémák pedig egyaránt, ha nem is azonos mértékben sújtanak mindannyiunkat. Igaz ez a jogrendszer egészére vagy az igazságszolgáltatásra, de éppúgy igaz ez a sajtóra is. Az eltérő érdekek folyamatos egyensúlyozást, az együttélés fejében némi lemondást követelnek.

A sajtó-helyreigazítás, avagy válaszjog megítélésekor az egyik lehetséges útnak elismerésével kezdődik, hogy a sajtó alapvető feladatai közé tartozik az állampolgárok közötti viták lefolytatásának lehetővé tétele, továbbá az is, hogy a sajtó tegyen kísérletet 'az igazság' feltárására. Vélhetjük úgy, hogy a sajtó, ha nem is feleltethető meg az athéni agórának, de olyan közös fórum, amely az egyes álláspontok kifejtésének egyetlen hatékony terepe, működőképes eszköze. A sajtóhoz való hozzáférésre a *közönség egészének érdekei miatt van szükség*, hiszen minden egyes magyar polgár követelheti a megfelelő tájékoztatást, a különböző, eltérő gondolatokhoz való hozzájutást. Mindebből pedig az következik, hogy a sajtóhoz való, szűk körű hozzáférés – például a válaszjog is – (1) alapvetően demokratikus jogintézmény; (2) az állampolgárok tájékoztatási érdekeit, tájékozódási igényeit szolgálja; (3) nem ellentétes a sajtószabadság eszméjével, hanem éppen ellenkezőleg, a sajtó mozgásterének némi korlátozása árán teljesíti ki a gyakorlatban annak sokoldalú jelentését, mutat példát annak kellően árnyalt értelmezésére. E tanulmány talán első olvasáskor zavarba ejtő címe így nyerhet értelmet.